

Ondergrond: Vergroot je ruimte !

Motto: *De ondergrond geeft een extra dimensie aan je ambities*

Bijlagenrapport

Colofon

Uitgave

Provincies Overijssel, Zeeland en Gelderland en gemeente Rotterdam

Datum

Oktober 2012, eindconceptversie

Auteurs

Lidwien Besselink (provincie Overijssel)

Walter Jonkers (provincie Zeeland)

Joost Martens (gemeente Rotterdam)

John de Ruiter (gemeente Rotterdam)

Met medewerking van

Stef Hoogveld (provincie Gelderland)

Geiske Bouma (SKB)

Rolf Müller (Wageningen Universiteit/Wageningen Business School/Dienst Landelijk Gebied) – onderdeel

Torenmodel

Project/kenmerk

SKB-project Afwegingskader Ondergrond provincies en gemeenten

Inlichtingen bij

Lidwien Besselink

Water en Bodem, team Bodem

LAM.Besselink@overijssel.nl

06-22145257

Adresgegevens

Provincie Overijssel

Luttenbergstraat 2

Postbus 10078

8000 GB Zwolle

Telefoon 038 499 88 99

Fax 038 425 48 88

www.overijssel.nl

postbus@overijssel.nl

Inhoudsopgave bijlagenrapport

Bijlage 1: Literatuurlijst	4
Bijlage 2: Het Torenmodel als denkmodel voor het ontwerpen van interactieve processen	6
Bijlage 3: Verslag werksessie I	12
Bijlage 4: Resultaten interviews	13
Bijlage 5: Uitwerking cases	27
Bijlage 6: Ontwikkelingsfase-test	43
Bijlage 7: Voorbeeld kaartmateriaal gemeente Rotterdam – thema: bodemkwaliteit	45

Bijlage 1: Literatuurlijst

Rapporten:

Ondergrond breed:

- Rijksvisie op het duurzaam gebruik van de ondergrond
- Kennisagenda Ondergrond
- 't Zeeuws Bodemvenster
- Visie op de Ondergrond provincie Overijssel
- TCB-adviezen: Preadvis en Advies Beleidsvisie duurzaam gebruik ondergrond en gebruik van de ondergrond, ingrediënten voor een afweging (RoyalHaskoning/TCB)
- Ordening van de Ondergrond – KWR-rapport
- Redeneerlijn voor de Ondergrond
- Organiserende principes voor de Ondergrond
- De Bodem, een stevige basis
- Visie op de Ondergrond Zwolle
- Concept-beleidsvisie Ondergronds Ruimtegebruik provincie Zuid-Holland
- Rapport Baten van de Ondergrond (TNO)
- Discussienotitie Benutten van baten van de Ondergrond (TNO)
- Cahier afwegingskader ondergronds vs bovengronds bouwen, COB

Gebiedsgericht grondwaterbeheer

- Afwegingskader gebiedsgericht grondwaterbeheer provincie Gelderland

Diepe Ondergrond:

- SKB-project Diep en Duurzaam – noordelijke provincies
- Structuurvisie Ondergrond Drenthe – Ladder van Drenthe

Ruimtelijke ordening:

- Project Ruimtelijke Ordening Ondergrond – spoor afwegingsinstrument
- Werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving in vogelvlucht
- Concept Handreiking Duurzame Ruimtelijke Ontwikkeling, Ministerie van Infrastructuur en Milieu, versie 7 april 2011 (te downloaden via www.ruimtexamilieu.nl)

Water:

- Handreiking watertoetsproces 3 – Samenwerken aan water in ruimtelijke plannen
- Handreiking planprocessen en waterkwaliteit

Websites:

- <http://bodemwijzer.brabant.nl>
- www.nirov.nl
- www.ruimtexamilieu.nl
- www.soilambitions.eu/bodemambities : Routeplanner bodemambities
- www.levenmetwater.nl
- www.helpdeskwater.nl
- www.zeeuwsbodemvenster.nl

Artikelen:

- Kop van Feijenoord (ROMagazine)
- Diepe Ondergrond is bouwsteen voor bovengrondse uitdagingen (ROMagazine)
- Dialoog met meerwaarde - Oost-Zeeuws Vlaanderen (ROMagazine)
- Ordenen van vraag en aanbod - efficiënter gebruik van (bodem)energie door ordening (Bodem)
- Betrek ondergrond vroeg bij bouwplan (Cobouw)

- Creatief omgaan met de ondergrond, de winst voor ons ruimtegebruik (ROMagazine)

Cursusmateriaal Rolf Müller en Brendan Hickling

- Zie www.wur.nl/ wbs zie Faciliteren van Interactieve Processen
- Zie www.wur.nl/ wbs zie Procesarchitectuur van Interactieve Processen
- Idem bij [www.instituut](http://www.instituut.be) voor de overheid. be als onderdeel van de Katholieke Universiteit van Leuven
- LinkedIn Group (in opbouw): The 'The Design & Facilitation of Stakeholder Engagement processes.
-

Bijlage 2: Het Torenmodel als denkmodel voor het ontwerpen van interactieve processen

Door Brendan Hickling en Rolf Müller, trainers Wageningse Business School (Wageningen University and Research) en trainers aan het Instituut voor de Overheid van de Katholieke Universiteit Leuven.
Versie 22 maart 2012

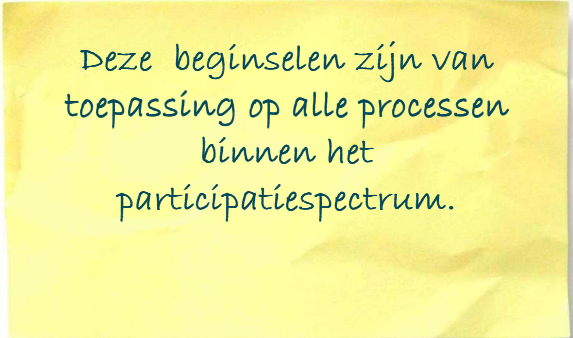
1 Denkkader

De afstemming tussen het beleidsveld RO en het beleidsveld Ondergrond vraagt om een aantal randvoorwaarden.

Wat wij heel belangrijk vinden zijn:

- Hoe schep ik randvoorwaarden, dat collega's van RO tov Ondergrond en vice versa zich **écht betrokken** voelen bij de tot dan toe voor elkaar onbekende beleidsvelden (van Fase 1 naar Fase 2);
- Hoe schep ik randvoorwaarden, dat je **écht tijd geeft aan elkaar** om te leren welke ambities; wensen en doelen schuilen achter de door je collega's van RO tov Ondergrond en vice versa geformuleerde randvoorwaarden: "een kaart op zich zegt niet zoveel als je niet snapt wat het voor jouw beleidsdoel betekent" (van Fase 2 naar Fase 3);
- Hoeveel ruimte geef je je collega's van RO tov Ondergrond en vice versa, dat **je elkaar in staat stelt** zijn ambities en doelen waar te maken ook al kan dat voor jou een onzekerheid; vertraging en risico opleveren, waar je ook niet direct op zat te wachten (van Fase 3 naar Fase 4).

Ten aanzien van het daadwerkelijk een sfeer creëren om elkaar écht te betrekken, proberen we te doorgronden of de navolgende beginselen alleen met de mond worden beleden (we weten allemaal, dat we het zo horen te denken en te zeggen) of dat –oh zo makkelijk- door tijddruk, aangenomen vanzelfsprekendheden en noem alle dagelijkse valkuilen maar op, het onvolledig ingevulde procesvariabelen zijn. Het gaat dan om beginselen als:

Deze beginselen zijn van toepassing op alle processen binnen het participatiespectrum.

- **Transparantie:** Alle RO-collega's en Ondergronders moeten zich volledig bewust zijn van het soort proces waarbij zij betrokken zijn en op welke zaken ze wel of geen invloed kunnen uitoefenen. Alle informatie die nodig is om geïnformeerde keuzes te maken, moet beschikbaar zijn en wanneer dergelijke informatie niet voorhanden is, of hieromtrent onzekerheid bestaat, moet dit ook volledig transparant zijn.
- **Inclusiviteit:** Alle nodige inspanningen moeten worden verricht om ervoor te zorgen dat alle RO-collega's en Ondergronders voor wie een besluit, plan, beleid, enz. gevolgen heeft, in het proces goed worden vertegenwoordigd. Er mogen geen belemmeringen worden opgeworpen in termen van netwerken; duiding van de informatie tav nut; consequenties; ambities en beleidswensen of belemmeringen in termen van toegang tot beleidsmakers; politieke portefeuillehouders.
- **Invloed:** Als gevolg van het proces moet er iets kunnen veranderen (dit geldt niet voor Informatieverstrekking). De standpunten van de RO-collega's en Ondergronders moeten serieus worden genomen en de initiërende instantie moet ter verantwoording kunnen worden geroepen en kunnen

aantonen op welke wijze de bijdrage van de RO-collega's en Ondergronders op de besluiten van invloed is geweest. Indien er na afloop van het proces niets is veranderd, moet worden uitgelegd waarom dit zo is.

- **Bereidheid tot leren:** Op dezelfde wijze als de initiërende RO-collega's of Ondergronders open moet staan voor verandering door naar de standpunten en ideeën van de andere te luisteren, moeten ook alle RO-collega's en Ondergronders door naar elkaar te luisteren bereid zijn te leren en te veranderen. Wanneer de RO-collega's en Ondergronders niet bereid zijn zich in te leven in de behoeften van degenen met wie zij het niet eens zijn, zullen geen wederzijdse ambities gedeeld en waar gemaakt kunnen worden.
- **Commitment:** Om het proces aan te merken als een echte poging om de standpunten van de RO-collega's en Ondergronders te begrijpen, moet het de juiste prioriteit krijgen en moeten er voldoende middelen (geld, informatie, beleidskracht, mandaten; tijd, werkprocessen en ruimte om van elkaar te leren) voor worden ingezet.

Deze beginselen of randvoorwaarden krijgen "handjes en voetjes" als de volgende stappen worden doorlopen cq als checklist worden gebruikt. Het geeft weer welke geschreven regels er bestaan om daadwerkelijk met elkaar ambities te delen en waar te maken:

2 Torenmodel

In de navolgende tekst is het basismodel beschreven, waarbij slechts sprake is van 2 Torens.

2.1 Inleiding

In zijn meest eenvoudige vorm onderscheiden wij:

- Toren 1: geeft weer waar je nú staat, als het proces zijn aanvang moet nemen.
- Toren 2: geeft aan waar je wilt staan als het proces zijn einde heeft gevonden.
- De Overspanning tussen Toren 1 (T1) en Toren 2 (T2): geeft aan welke stappen, hoe door wie gezet moeten worden om het beoogde eindresultaat te halen.

Hierbij worden nog de volgende opmerkingen gemaakt:

- het Torenmodel is een communicatief instrument waarmee mensen (die elkaar vooraf niet hoeven te kennen) toch makkelijk samen kunnen nadenken over hoe zij samen een proces willen vormgeven.
- het Torenmodel is zeker niet de enige methode om te komen tot een goed proces. Het is wél zo ontworpen, dat het redelijk makkelijk is in zijn toepassing en veel vrijheid geeft om zaken weg te laten naargelang ze niet relevant zijn.
- het Torenmodel is ook goed te gebruiken als tussentijds audit model: aan de hand van de verschillende onderdelen kun je eenvoudig checken of je iets over het hoofd aan het zien bent.
- vaak zien we dat tijdens de eerste poging om het proces te ontwerpen er sprake is van een meervoudige situatie: er spelen meerdere "Torens". Deze meervoudige situatie kan ontstaan doordat:
  - verschillende processen achter elkaar doorlopen moeten worden;
  - verschillende processen tegelijkertijd doorlopen moeten worden, maar op een ander abstractie niveau. Daarmee kunnen we hulpvragen beantwoorden in de zin van: "waar gaat het nu heel gedetailleerd en concreet om?" of juist meer algemenere context-vragen: "Geldt dit ook voor de gehele gemeente of provincie? Wat willen we in 2030 eigenlijk bereikt hebben?"

In deze bijlage is meer gedetailleerd omschreven hoe deze eenvoud kan worden verdiept en uitgebreid.

2.2 Achtergrond en context van het Torenmodel

In de planningtheorie onderscheiden we na de Wereldoorlog een aantal scholen van planning. Zie daarvoor oa "Planning Theory" (Philip Allmendinger) en "Op strategie-safari" (Minzberg, Ahlstrand en Lampel).

De "*Moderne School*" van direct na de oorlog ademt helemaal de sfeer van opbouwend enthousiasme: allemaal de schouders er onder en als je maar logisch in vaste stappen een planningsproces doorloopt, gaat alles gebeuren wat je hebt verzonnen. Techniek en technocratische benadering is de allesomvattende basishouding.

De *Systeemtheorie* gaat nog een stapje verder: door het beschikbaar komen van computers konden meer en meer rekenmodellen/ bedrijfsinformatie systemen aan elkaar worden gekoppeld. De ontwerpers van processen koppelden ook alles aan alles en raakten verbijsterd als de betrokkenen, dat niet meer konden overzien.

In de fase daarna – *de advocacy planniing*- keken de ontwerpers inderdaad eens wat meer naar diegenen, die het planproces raakten. In de 70-er jaren kwamen mensen steeds meer voor hun belangen op en liep het allemaal niet meer zo. zoals wat aan de tekentafel werd verzonnen. Aandacht werd door de procesontwerpers besteed aan diegenen, die zouden twijfelen aan het resultaat van het planningsproces. .

Nog een fase daarna- *de communicatieve en participatieve planning* van de 80-er en 90-er jaren - werd de aandacht van de ontwerpers van processen voor de participanten scherper en breder geformuleerd. Deze

aandacht verschoof van "we zullen ze het eens goed gaan uitleggen en erbij betrekken" naar "wat beweegt de participanten nu echt en waar liggen een ieders belangen?!";

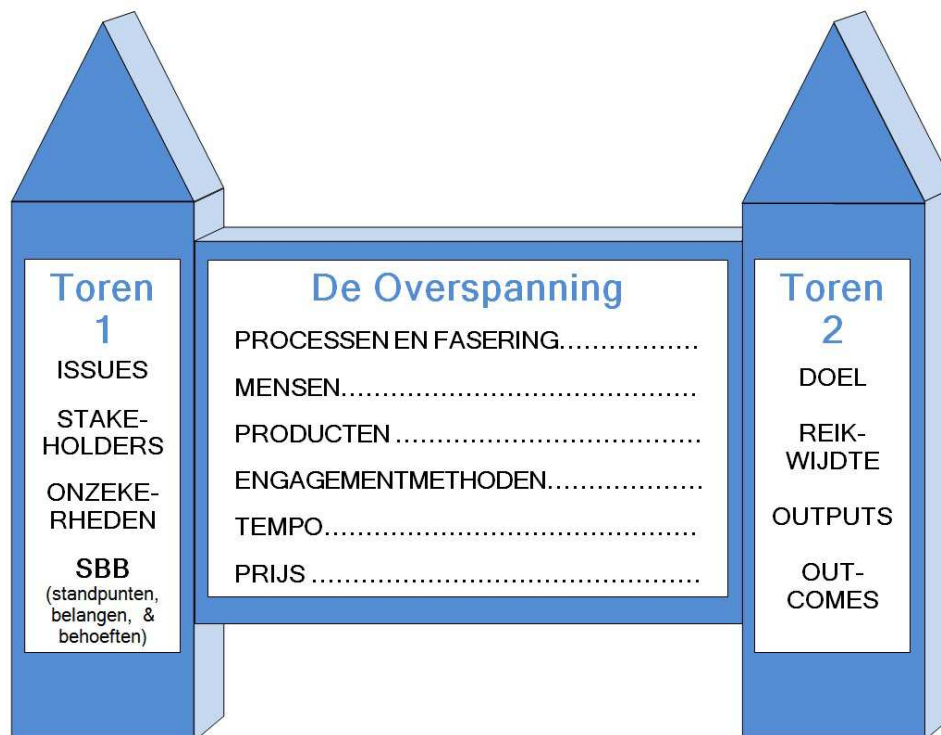
Rondom de eeuwwisseling verschoof de aandacht van individuele participanten of groepen van participanten naar de vraag hoe participanten in netwerken opereren en hoe deze netwerken nu eigenlijk werken: *de netwerkbenadering*. Deze vorm van planning werd met name toegepast in de ontwikkelingssamenwerking. Wij als procesontwerpers kwamen er meer en meer achter, hoe betrekkelijk belangrijk we waren en hoe je afhankelijk bent van de uitvoeringsbereidheid van anderen. Het zoeken van energiebronnen van individuen; het zoeken naar eigen belangen van organisaties; het primair stimuleren en toerusten van de participanten in het proces kwam voorop te staan.

Eveneens zo rond de eeuwwisseling begon somberheid op te treden over de beperkte houdbaarheid van ideeën; de kracht van de overheid; het nut van idealen; de willekeur van "het moment". *De post moderne* planningschool doet zijn intrede. Uitingvormen tav ons vakgebied zijn dan: "Streef niet een allesomvattend concept en idee na". Het snappen van deelbelangen is voldoende. Streef niet een allesomvattende overheidsgroepering na: laat elke overheidsorganisatie zijn eigen zaken bepalen en regel de samenhang in het concrete geval van een project. Ja zelfs: ontwikkel niet nog eens een eigen proces: beperk je er toe om te snappen wat de meest relevante betrokken in hun eigen proces doen en interveniër dan vanuit jouw belang op het voor hen geëigende moment met duiding van het voor hen dan geldende belang.

In deze context van planningscholen verstaan wij ons Torenmodel:

- het is geen denkmodel voor mensen, die een plan willen schrijven; het breed willen verspreiden en dan willen beslissen
- het is een denkmodel voor planners, die goed willen opletten hoe je in afhankelijkheid (!) anderen bij jouw problemen/ denkbeelden wilt betrekken; hoe je hen in staat wilt stellen het ook echt te begrijpen vanuit hun eigen belang op hun eigen wijze en hoe zij dan in staat zijn binnen hun eigen procesrandvoorwaarden uit te voeren wat voor hen van belang is.

Wij merken, dat het Torenmodel in deze tijd van geldgebrek en hernieuwde definitie van de samenhang tussen privaat – collectief – publiek bevrijdend kan werken voor procesontwerpers. Je hoeft niet meer alles alleen en zelf te betalen en te regelen: in onderlinge samenwerking met respect voor elkaars belangen kun je ook "samen de portemonnee" trekken en samen "bovengrondse en ondergrondse" ambities koppelen en deze zo beter waar maken. Je stelt dit als werkelijke outcome centraal.

3 Uitgebreidere beschrijving van het Torenmodel:

Toren 1: Waar staan we nu?

In onze aanpak benaderen we deze vraag vanuit drie invalshoeken:

Waar gaat het eigenlijk inhoudelijk om?

(De techniek, die we hierbij hanteren noemen wij de issue-analyse uit de Strategische Keuzebenadering.)

Vaak lopen aan het begin van een proces een heleboel zaken door elkaar. Het helpt dan om die met betrokkenen op een rijtje te zetten en vooral om het daar inzichtelijk voor elkaar goed over te hebben. Nadat dat gebeurd is brengen we graag scherpte in het debat door met elkaar te bediscussiëren en uit elkaar te houden:

- Wat zijn de te nemen beslissingen?
- Wat zijn de onzekerheden?
- Wat zijn de randvoorwaarden? (deze zijn groepsafhankelijk)
- Wat zijn de uitgangspunten?
- Wat zijn eigenlijk criteria, die je gebruikt voor je keuzes?

Hierna gaan we focussen. Wij zijn aanhangers van een beslissingsgerichte procesaanpak. Bij het focussen richten we ons dan ook primair op de te nemen beslissingen. Wij focussen d.m.v. criteria als:

- Onderlinge samenhang
- Controleerbaarheid
- Invloed betrokkenen
- Urgentie

Daarnaast kunnen onzekerheden aan het begin van een proces behoorlijk verlamdend werken. We onderscheiden drie soorten onzekerheden:

- Onzekerheden op te lossen door onderzoek
- Onzekerheden op te lossen door afstemming en coördinatie (liggen eigenlijk helemaal niet op je eigen bordje)
- Onzekerheden op te lossen doordat de politiek/ het bestuur zich uitspreekt (vaak ontwijken ze dat en sturen je door onderzoek te laten verrichten het bos in)

Zeker het goed analyseren van de laatste 2 vormen van onzekerheden kunnen tot 80% minder onderzoek; tijd en geld leiden. Hier schuilen vaak de blokkades voor een voorspoedige procesgang.

Ook daarin brengen we graag direct aan het begin van een proces een focus aan. Criteria daarbij zijn:

- Relevantie voor de te nemen beslissingen
- Mate van oplosbaarheid
- Helderheid wat ze precies inhouden

Wie zijn de betrokkenen, waarom, wat willen ze en hoe zijn de onderlinge verhoudingen?

Het is vaak vervelend als je denkt een probleem helder te hebben, zelfs al oplossingen te weten en deze oplossingen te hebben vastgesteld, en er gebeurt daarna iets totaal anders of zelfs niets.

Graag bekijken we daarom in het begin zeer nadrukkelijk wie, waarom en hoe de betrokkenen zijn.

Zo'n analyse kan eindeloos zijn en we gaan dan ook snel daarin een focus aanbrenge.

Verdieping focus "Waar gaat het om?" met "Wie is betrokken?"

Bij conflicten, complexe processen kan het noodzakelijk zijn om met elkaar zeer zorgvuldig m.b.t. de meest belangrijke onderwerpen en m.b.t. de belangrijkste betrokkenen per onderwerp, per betrokkene steeds dieper af te vragen:

- Hoe staat hij/ zij er inhoudelijk in? (Position)
- Wat is zijn/ haar belang? (dat kan wat anders zijn) (Interest)
- Wat is zijn/ haar échte diepere behoefte? (Need)

Des te dieper je gaat, blijkt dan soms, dat ondanks een verschil in inhoudelijke positionering, belangen en/ of behoeftes hetzelfde kunnen zijn tussen betrokkenen.

Toren 2: Waar willen we straks staan als we "klaar" zijn?

Hierbij komen onderscheidende vragen aan de orde als:

- Wat is het algemene nut van het proces, welke doelen wil je bereiken?
- Wat is het onderzoeksgebied/ plangebied, wat betrekken nu wel/ niet in het proces? De reikwijdte dus.
- Wat willen we als zichtbare producten (Output): een onderzoek, een strategie, een advies. Moet het uitmonden in een rapport, een bestek met aanbesteding, een brochure, een applicatie, worden er direct werken uitgevoerd? Wij bevelen aan om eens minder traditioneel te denken. Wil je betrokkenen de kans geven zelf te snappen waar het om gaat of aan te sluiten bij hun energie dan zijn interactieve en inspirerende werkvormen soms veel vruchtbaarder: probeer eens met kunstenaars door kinderen verbeeldingen te laten maken wat zij ervaren als het over jouw onderwerp gaat; organiseer weblogs, waarbij mensen hun boodschappen kunnen achterlaten als ze hun nieuwe omgeving mogen verkennen en zelfs hun nieuwe omgeving zelf mogen ontwerpen; schetsschuiten, waarbij alle betrokkenen gebiedsgericht samen een dag gaan ontwerpen; burgerpanels, die geregeld een oordeel uitspreken op gezette tijden over beleidsvoornemens etc etc
- Wat willen we als onzichtbare producten (Outcome): moeten betrokken het gevoel hebben, dat ze geïnformeerd zijn, reactief om advies zijn gevraagd, pro-actief om advies zijn gevraagd of zelfs eigenaar van het proces en het resultaat zijn gemaakt. Op dit punt gaan we dieper op in, omdat dat ons inziens de kern van interactieve processen betreft. We geven daarvoor een handreiking in de zin van de zogenaamde "Ladders van Participatie". De laatste tijd buigen mn provincies zich intensief over juist dit vraagstuk. De langjarige gebiedsprocessen hebben zeer weinig feitelijk resultaat gehad; het geld voor inrichting van het buitengebied neemt af tot ca 20% en vanuit de EU worden geldstromen meer naar individuele agrariërs geleid. Met provincies ontwerpen wij nu vaak drie verschillende processen, die qua vorm en bestuurlijke begeleiding zeer sterk gaan verschillen:
  - bestuurlijk en financieel trekt de provincie het gebiedsproces als proceseigenaar
  - andere participanten worden proceseigenaar en de provincie stelt zich oa financieel terughoudend op. Bestuurlijk worden inmenging tevoren geregeld door het stellen van politiek bestuurlijke criteria en interventiemomenten (ook de provincie krijgt zijn politieke bestuurlijke "eer"). Het huidige dutse model van gebiedsconcessies.
  - andere participanten worden proceseigenaar en de provincie beperkt zich tot een rol waarbij op afstand gemonitord wordt of en wanneer bestuurlijke en of financieel wordt bijgesprongen.

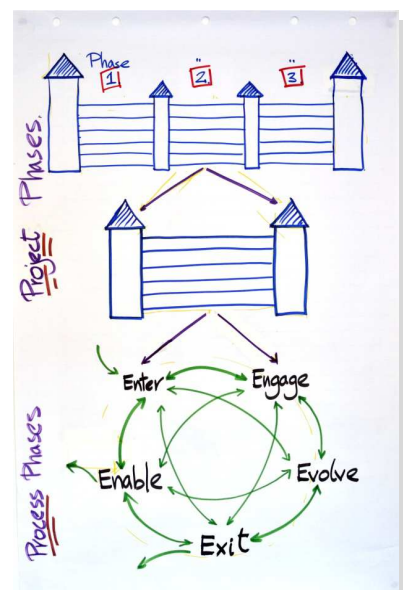
De overspanning: "Hoe komen we van het heden naar het gewenste eindresultaat?"

Wij onderscheiden daarbij een aantal verschillende werkvragen nl PPPPP:

- Het "**Process and Phases**": Welk stappenplan onderscheiden we en wat is het doel van elke stap? Is het een lineair proces en beginnen we met inventarisaties of juist met doelstellingen? Is het een cyclisch-iteratief model en combineren we "denken en doen"? Kortom we gaan wat nader in op verschillende "Scholen in de planning" en de daarbij behorende volgorde in de -wat wij noemen "Modes of planning".
- De **People/ Grouping**: Wie betrekken we in de verschillende fasen erbij: intern en extern; welke groepen onderscheiden we daarbij en met welk nut en met welke noodzaak. Naast de externe analyse van betrokkenen (zie Toren 1) gaan we daarbij ook dieper in op de interne mogelijke project-/ processtructuur en welke functionaliteiten daarbij zeker moeten worden gesteld.
- De **Products**: Wanneer leveren we welke rapporten af; wanneer worden Raadsbesluiten genomen; wanneer zijn er welke workshops en waarover gaan die? Maken we een film (tussendoor); een website?
- **Pace**: Welke tijdstermijnen hanteren we per onderdeel van het proces? Welke onderlinge afhankelijkheden kennen verschillende deelprocessen? Ook hier kunnen we dieper op ingaan, omdat vaak verschillende processen tegelijkertijd op verschillende abstractieniveaus spelen in verschillende fasen. Wij noemen dat "Policy Levels" en "Modes of Planning".
- De **Prijs**: een vrij praktisch punt, maar behoorlijk bepalend voor wat je wel cq niet kunt.

Bruggen met meerdere overspanningen

Processen die worden gekenmerkt door verschillende (project)fasen kunnen worden weergegeven als bruggen met meerdere overspanningen, waarbij verschillende kleine bruggen naast elkaar worden geplaatst. Houd voor ogen dat continuïteit erg belangrijk is bij het overbrengen van alle belangrijke 'onzichtbare producten', zoals vertrouwen, gezamenlijk leren en commitment van de ene op de andere brug (of fase). In het hoofdrapport zijn zo de Torens 1; 2; 3 en 4 ontstaan.

Bruggen met meerdere niveaus

Boven en onder de procesbrug waar u aan werkt kunnen procesbruggen van een ander beleidsniveau bestaan. Het is praktisch deze bruggen goed te doorzien. Zeker als u er tegen aan loopt cq last ervan hebt als het beleid op een hoger abstractieniveau niet helder is. Zo zal het proces voor het maken van een gebiedvisie vertraging en hinder ondervinden als de provinciale of gemeentelijke Structuurvisie niet helder is wat er in dat gebied precies moet gebeuren. Andersom geldt dat ook soms: je kunt op een hoger abstractieniveau soms niet verder als op het maatgevend detailniveau geen helderheid bestaat. Dan zal op dat concrete niveau eerst besluitvorming nodig zijn. Indien er sprake is van processen op andere niveaus, moeten belangrijke data en gebeurtenissen waarvoor interactie nodig is in de overbrugging worden opgenomen, mogelijk door het aanbrengen van een andere laag, de zogeheten parallelle processen.

Bijlage 3: Verslag werksessie I

Zie apart bestand: **Bijlage 3 Photo-report werksessie I januari 2011.pdf**

Bijlage 4: Resultaten interviews

1. Provinciaal beleidsmedewerker en projectenprogrammeur afdeling Gebiedsontwikkeling

Hoe ontstaat een gebiedsplan:

Voor de afdeling Gebiedsontwikkeling is het de taak om publieke en private opgaven/ambities aan elkaar te koppelen middels slimme samenwerkingen

Dikwijls ontstaat een gebiedsplan vanuit een grondpositie. Dit kan de grondpositie van een overheid dan wel een private partij zijn. Wat je vaak ziet is dat een ontwikkelaar een plan in gedachten heeft en een gesprek aangaat met een bestuurder. Als deze er wel wat voor voelt zie je dat een overheid vervolgens dat plan gaat faciliteren maar soms ook sturen en coördineren als ze het echt belangrijk vinden. Over het algemeen vindt de ontwikkelaar dat iets minder prettig.

Projecten kunnen dus ontstaan van buitenaf of juist vanuit een beleidsafdeling. In dat laatste geval heeft een beleidsafdeling een ambitie, gaat op zoek naar een gebied daarvoor. Of een gemeente wil iets in een bepaald gebied. Over het algemeen komt een dergelijke wens via de afdeling Ruimte naar de afdeling Gebiedsontwikkeling. Bij dit soort processen zie je dat keuzes vaak al zijn gemaakt en tekeningen soms al gereed zijn voordat ze bij Gebiedsontwikkeling komen. Vaak zijn dat tamelijk sectorale plannen (bijvoorbeeld heel erg gericht op wateropgave). Je zit dan te laat in het stadium om het tot een goed intergraal gebiedsplan om te vormen.

Als afdeling Gebiedsontwikkeling wil je zo ver mogelijk in de planfase betrokken zijn bij een gebiedsproject. Ook voor bodem blijft het belangrijk om juist voorin de planfase duidelijk te maken wat de bodem te bieden heeft. Het mooiste is dat bodem tools/kaarten/portaal biedt waarin gebiedsmedewerkers zelf al kunnen zien of bodem kansen biedt in een gebied.

De stelling is dat hoe langer een plan bij een beleidsafdeling blijft hoe slechter dat is voor de integraliteit en daarmee de ruimtelijke kwaliteit van een plan.

Wat zit er nu standaard in projecten:

Standaard zie je de provinciale doelen in een project. Dit zijn dan vaak de majeure doelen zoals stimulering economie, natuur realisatie/kwaliteit, leefbaarheid.

Gebiedsontwikkeling heeft vooral te maken met medewerkers van Ruimte en Natuur&Water. Opvallend is dat met mensen van Economie & Mobiliteit nauwelijks contact is. Dat moet zeker groeien, mede gezien het nieuwe collegeprogramma waarin economische ontwikkeling een speerpunt is.

In feite zou de kleur van GS niet uit moeten maken. Als Gebiedsontwikkeling kun je alles faciliteren met grond, middelen, menskracht. Wel kunnen de accenten verschillen waarop vooral ingezet moet worden. Intergraal werken wil ieder college uiteindelijk. In het vorig college zag je vooral veel accent op natuur en water. Vermoedelijk gaat dat nu verschuiven naar meer economische aspecten en meer natuur in combinatie met landbouw/industrie en leefbaarheid.

Grote opdracht voor Bodem is: Formuleer je doelen en ambities helder, laat ze zien en maak ze inzichtelijk en geef ze door aan Gebiedsontwikkeling zodat deze ze helder in het vizier krijgen en daardoor meenemen in projecten.

Hoe wordt er nu afgewogen:

Afwegingen worden voor de vuist weg gemaakt op grond van het volgende:

- Financieel
- Ruimte gebruik
- Investeringsvolume
- Veiligheid
- Inspraak/belangenorganisaties
- Haalbaarheid
- Leukigheid
- Past het in de tijd
- Levert het de provincie iets op
- Hoeveelheid betrokken partners

Financiën worden over het algemeen uitgewerkt middels een grondexploitatie of een businesscase. Ook kan een kosten/batenanalyse worden uitgevoerd.

Maar laten we ook reëel zijn. Dikwijls worden afwegingen gewoon gemaakt bij onderhandelingen en dan kom je uiteindelijk toch uit bij politiek/bestuurlijke afwegingen met een hoog onderbuik gevoel.

In ieder geval wordt niet gewerkt met stroomschema's en stappenplannen. Wellicht heeft iedere projectleider wel een soort standaard werkmethode. Ieder project is echter uniek en heeft een eigen dynamiek die je van te voren niet altijd weet. Ook iedere projectleider is uniek en heeft zijn eigen methoden die ook weer gerelateerd zijn aan eigen ervaringen en competenties.

Toch is er wel behoefte aan procesmatige tools die ook ankerpunten geven wanneer je naar een volgende projectfase kunt gaan. Bij een organisatie als DLG zie je dat processen bij projecten veel meer dichtgetimmerd zijn en gestroomlijnd verlopen. Er wordt daar veel meer vanuit een 1 taak/werkwijze gedachte gewerkt. Daar zou de provincie wel wat van kunnen leren. Gevaar is echter dat werkmethode weer doel op zich gaat worden waardoor weer een bepaalde starheid gaat ontstaan.

Toch zie je bij de provincie, mede door reorganisaties, gebiedsgericht werken of proces/projectmatig werken een tendens naar stroomlijning en transparantie bij afwegingen. Als je met meer integrale teams gaat werken zowel bij beleid, uitvoering en handhaving ga je eigenlijk vanzelf ook meer volgens een gestroomlijnde aanpak werken.

Wat zijn mechanismen binnen de provinciale organisatie

Dat is geen makkelijke vraag. Als we dit vertalen naar spelregels en geschreven en ongeschreven wetmatigheid binnen de muren van de provincie dan spelen de volgende zaken:

- Heel bepalend, ook intern is de ruimtelijke verordening, pmv en ambities uit omgevingsplan
- Je consulteert mensen. Je stapt dus op de zakenkundige mensen af
- Als deze mensen niet behulpzaam zijn lopen ze kans op zijspoor te komen staan
- Deskundigen die zich heel meewerkend en meedenkend opstellen worden gehoord
- Je zoekt naar en zorgt voor draagvlak
- Je zoekt integraliteit
- Te integraal werken is over het algemeen belemmerend voor een project
- Wees erop bedacht dat sommigen zaken afschermen zodat niet iedereen te veel weet (eigen koninkrijken)
- Afdeling financiën heeft enorm veel invloed en kan beleidsmatige keuzes omver schoppen
- Duurzame opties sneuvelen snel. Korte termijn visie/perspectief heerst als het er op aankomt
- Bestuurders moeten kunnen scoren
- Zorg dus voor zaken waar een bestuurder mee naar buiten kan treden

Wat is er nu vanuit bodem nodig en hoe gaan wij bodeminfo gebruiken

- Een krachtige, heldere en laagdrempelige geotool
- Zorg dat je weet wie voor jouw relevante beleidsmedewerkers zijn
- Zorg dat anderen weten wie bodemrelevante beleidsmedewerkers zijn
- Bodemmenen moeten toegankelijk, meedenkend en faciliterend zijn, geen "ja-maar" en rode potlood cultuur maar mensen die werken vanuit kansen en uitdaging.
- Als wij bodeminfo goed voor ogen krijgen wordt het een standaard onderdeel bij onze afwegingen

2. Provinciaal beleidsmedewerker ruimtelijke ontwikkeling en planoloog afdeling Ruimte

Wat zit er nu standaard in projecten:

Lastig om generiek aan te geven. Je probeert zoveel mogelijk rekening te houden met belangen die spelen. Vaak komt een plan/project op vanuit een privaat initiatief of een publiek belang voor een gebied. Vaak zie je dat dit voorkomt vanuit water, infra, woningbouw of industrie. Bodem zit er over het algemeen niet bij. Dit is absoluut niet uit onwil maar gewoon omdat het niet voldoende op het netvlies staat. Pas door een document en het uitdragen daarvan zoals een helder bodemvisie zie je opeens de relevantie van de bodem. Zolang je die dingen niet weet neem je ze ook niet mee in een project. Om in een project mee te doen moet je dus bekend zijn en toegankelijk zijn. Dingen die je niet weet neem je ook niet als uitgangspunt.

Hoe wordt er nu afgewogen:

Daar is geen eenduidig format voor. Er zijn een aantal mechanismen die spelen.

- Zoveel mogelijk rekening houden met belangen
- Het onderbuikgevoel
- Politieke belangen
- Je consulteert specialisten die je kent en die meedenken. Daar loop je binnen.
- Uiteindelijk is het economisch belang toch doorslaggevend
- Lange termijnperspectief is niet zo belangrijk als het er op aan komt. De korte termijn is bepalend.
- Strikt genomen is de lagenbenadering sturend bij de inrichting. Hier komt een hiërarchie uit naar voren. Echter dat gaat eigenlijk alleen op vanuit een blanco-situatie. Die zijn er nauwelijks. Er ligt al infra, er is al bebouwing, etc, etc. Bij afwegingen is dat wel heel erg sturend.

Wat zijn mechanismen binnen de provinciale organisatie

- Politieke haalbaarheid is sturend
- Ambtenaren kijken met een politieke haalbaarheidsbril naar projecten
- We vullen te snel zaken in voor anderen vanuit eigen scoop
- We consulteren specialisten maar doen dat alleen bij mensen die we kennen
- Er wordt gewerkt vanuit koninkrijkes waar we voor gaan (macht, budget) en die we verdedigen
- Integraal werken is een ambitie maar sneuvelt snel

Wat is er nu vanuit bodem nodig

Er is behoefte voor een krachtig instrument vanuit bodem. Zorg dat bodem met helder kaartmateriaal meedoet binnen het omgevingsplan. Duidelijke en heldere doelen en ambities die vervolgens meegenomen kunnen worden. Zorg er voor dat je bekend bent en breng je informatie onder de aandacht. Die informatie moet op snelle manier toegankelijk zijn. Daardoor weten mensen het te vinden, wordt het een standaard onderdeel van de input voor een project. Dat is wat je toch uiteindelijk wilt. Doe vooral niet te moeilijk met processchema's en beschrijvingen. Die worden niet gebruikt. Lever informatie aan. Geef de relevantie aan en mensen gaan het als vanzelf ook gebruiken.

3. Gecombineerd interview met provinciaal senior beleidsmedewerker omgevingsbeleid en beleidsmedewerker omgevingsbeleid

Leuk dat dit initiatief vanuit bodem gebeurt. We merken dat RO ook met een enorme zoektocht bezig is. De situatie is onzeker. Door deregulering versloft het ruimtelijk beleid. We hebben als het ware van Nederland een mooi huis gebouwd en nu we er bijna zijn laten we het onderhoud opeens los. Daarmee ontstaat het gevaar van verrommeling en verwaarlozing. We zien ook dat de postmoderne geest ook op RO gebied er is. Iedereen weet het beter, iedereen wil belangrijk zijn, ook politiek gezien en uiteindelijk zie je dat we maar een dot doen, ook als provincie. Dat is zorgelijk.

Hoe ontstaat een gebiedsplan:

In een gebied spelen altijd belangen. Vaak zie je dat iemand op een gegeven ogenblik iets wil. Over het algemeen zijn dat ontwikkelaars (geld verdienen) of een overheid (ambitie realiseren). De overheid heeft ambities die gerealiseerd moeten worden. Bestuurders zijn daar erg gevoelig voor. Vaak zie je dat een ontwikkelaar richting de bestuurder aangeeft dat hij kan helpen om iets te realiseren. De bestuurders trappen vrijwel altijd in de mooie verhalen. De ontwikkelaar wil uiteindelijk toch altijd geld verdienen. Van hieruit worden projecten geïnitieerd en begint het spel van uitdijen en inkrimpen van een project

Wat zit er nu standaard in projecten:

Deze vraag kun je beantwoorden vanuit: wie er standaard betrokken zijn en wat er inhoudelijk inzit.

Bij betrokken zie je dat dat vrijwel altijd de volgende partijen zijn:

- Degene die ergens iets wil
- Financiers. Let op vaak zijn dit partijen die zich profileren als financiers maar dikwijls willen ze alleen geld verdienen. Veel freewheelers
- Grondbezitters
- Ontwikkelaars (vaak overlap met financiers)
- Bestuurders/politiek
- Deskundigen
- Belangenbehartigers

Je ziet dat er rond projecten een enorme kerstboom ontstaat. Als je kijkt wie het werkelijk voor het zeggen hebben zijn dat de ontwikkelaars/financiers en de bestuurders. Deze spelen het spel en maken de afwegingen. Als deskundigen (ambtelijk apparaat) sta je dikwijls met de rug tegen de muur. Hoewel je soms door de regie slim te spelen een behoorlijke macht kunt hebben en toch je doelen kunt realiseren (zie verderop).

Inhoudelijk zie de volgende zaken standaard in projecten

- Economie
- Wonen
- Bedrijvigheid
- Recreatie
- Water
- Natuur

Echt economie doen we als provincie niet echt. Daar zijn we ook niet zo goed in. Private partijen zijn daar veel beter in. Wel wordt het als nevenaspect meegenomen.

Hoe wordt er nu afgewogen:

Dit is zo afhankelijk van krachtenveld. Er zijn wel een aantal mechanismen die werken bij afwegingen en keuzes.

- De eerste indruk is bepalend en zet de toon. Het belang dat naar voren wordt geschoven en zich goed in de etalage zet wordt vaak leidend
- Vaak wordt een project ingezet vanuit een specifiek doel. Dat wordt vervolgens opgetuigd met veel ambities en doelen. Het wordt integraal gemaakt. Daardoor ontstaan in de planfase positieve en evenwichte projecten. Vervolgens gaat er een discussie spelen over financiën, belangen, etc en zie je dat het project weer een eind wordt uitgekleeft en weer terug komt bij de uiteindelijke insteek van het project.
- Er wordt niet gewerkt met mooie schema's, stappenplannen etc. Technische mensen zijn daar sterk in en dat proeven we ook bij bodem. In de RO worden die echter niet gebruikt en spelen hele andere mechanismen zoals je ziet.
- De wil tot integraal werken en combinatie van doelen is er dus wel degelijk. Vaak wordt dat onder de mom van haalbaarheid weer uitgekleeft. Eigenlijk is dit heel kwalijk. Haalbaarheid is enorm subjectief. Je hebt er ook geen grip op. Als provincie voeren we nooit contra-expertise uit om te kijken of het verhaal over niet haalbaarheid wel klopt. We vertrouwen veels te veel op de blauwe ogen van de ander en laten ons gewoon beetnemen.
- Als je succesvol wilt zijn in het halen van je doelen en ambities moet je eigenlijk heel dominant zijn. Natuur binnen de provincie bij ons is daar een goed voorbeeld van. Daar stemmen ze met niemand af, maken zelf mooie integrale plannetjes waar je nauwelijks iets tegen kunt hebben en voeren die plannen ook gewoon uit en halen hun doelen.
- Een andere wijze om je belangen overeind te houden is het voorhouden van budget. Een Waterschap heeft heel strak bepaalde wettelijke doelen. Door extra budget aan te bieden bij projecten van waterschap kun je eigen doelen laten meeliften. Integraliteit is dus deels te koop. Als je zelf geen budget hebt moet je dus goed in beeld komen van iemand van een beleidsveld die dat wel heeft, je daaraan verbinden en vandaaruit weer verleidend zijn naar een andere partij die het echte geld heeft en projecten uitvoert. Het is plat om te zeggen maar uiteindelijk draait heel veel bij afwegingen om geld
- Wat je bij afwegingen of het spel daarbij ziet is dat in het krachtenveld van ontwikkelaar en bestuurders een derde groep vaak optreedt die een contra partij vormen die de zaak uiteindelijk redelijk in balans weten te brengen: De belangbehartigers. Dit kunnen inwoners zijn, milieupartijen, etc. Ze kunnen flink dwars liggen en hebben daardoor macht en invloed.
- Bij het afwegingspel is de verhouding bestuurders en apparaat heel bepalend en vrijwel nooit te voorspellen. De context is heel wezenlijk maar ook de eigenschappen van een bestuurder. Scoringsdrift en zelfverzekerdheid zijn ontzettend bepalend. Dit geldt zowel voor wethouders als gedeputeerden. Soms neemt een wethouder een bepaalde beslissing omdat hij banger is voor de gemeenteraad of een ontwikkelaar dan om bij een gedeputeerde op het matje te moeten komen of omgekeerd. Ruimtelijke projecten zijn vrijwel altijd politiek onderhandelbaar.
- Ook als apparaat kun je meer of minder invloed hebben afhankelijk van de bestuurder waar je mee te maken hebt. Dat doe je vooral door inbreng van echte deskundigheid. Als deskundige kun je de regie nemen door zaken voor te stellen waar vooral zowel een bestuurder als ontwikkelaar winst of scores mee vallen te behalen. Zoek termen waar ze gevoelig voor zijn. Je moet er dan wel echt voor willen gaan en flink tijd in willen stoppen. Vanuit je beleid moet je ook echt aanknopingspunten hebben richting de politiek anders stopt het heel snel. Als een bestuurder hier echter niet gevoelig voor is en zelf zijn koers wil bepalen heb je als deskundige weinig bewegingsruimte
- De korte termijn is leidend. Een ontwikkelaar heeft vaak nog wel een wat langere adem maar politiek gezien moet je denken aan een tijdsperiode van een college. Daarbinnen moet het gebeuren. Lange termijnsperspectieven klinken mooi maar uiteindelijk zullen dat geen hoofddoelen worden waarin geïnverteerd wordt. Overigens is dit wel wat kort door de bocht. Op gemeentelijk niveau zie je dit het sterkst. Op provinciaal niveau wordt de horizon vaak al wat verder gelegd en op rijksniveau nog verder weg.

Wat zijn mechanismen binnen de provinciale organisatie

- Voor politiek gevoelige zaken moet je altijd dekking vanuit management hebben
- Je moet steun hebben van je portefeuillehouder/bestuurder
- Er is sprake van een consensus cultuur
- Wil je wat bereiken dan verzamel je groep enthousiastelingen om je heen

Wat is er nu vanuit bodem nodig

Laat helder zien wat je hebt, wat je doelen zijn. Je kunt mooie procesbeschrijvingen hebben en schema's. Zijn wellicht heel leuk en aardig voor je zelf maar vermoei de buitenwereld daar niet mee. Zorg voor helder materiaal dat goed bereikbaar is. Spreek de taal van je doelgroep/ de ander en haak bij zijn belevingswereld aan, of dat nu een ambtenaar of een bestuurder is. Stel je flexibel op en doe mee in ruimtelijke processen. Dram daarbij niet altijd je belang door maar weet dat er een spel van geven en nemen is. De ene keer moet je flink toeleggen. De andere keer pak je de volle buit binnen.

4. Coördinator ruimtelijk beleid, waarnemend afdelingshoofd Ruimte

Hoe werken afwegingen en afwegingsmechanismen binnen het RO werkveld

Je hebt diverse machten in het hele speelveld van afwegingen bij planvorming. Eerst de eerste twee:

- **Cliëntelisme:** Je bent een vriend of niet. Je bent van een zelfde partij of niet, etc. Dit zie je veel op politiek/bestuurlijk niveau. Eén tweetjes tussen gedeputeerden, wethouders, ontwikkelaars, bedrijven, etc
- **Eigendomsplanologie:** Iemand heeft al grond in eigendom of kan het goedkoop verwerven en zal dat aanwenden om zaken op die plek geregeld te krijgen

Om de effecten van cliëntelisme en eigendomsplanologie in te dammen bestaat er een ambtelijk apparaat. Het is echter dammen opwerpen. Niet meer dan dat. Gedeputeerden of wethouders kunnen daar, afhankelijk van hun persoonlijkheid, dwars doorheen breken. Om die dammen zo stevig mogelijk te maken zijn er diverse mechanisme ontworpen. Een omgevingsplan, structuurvisie zijn daar voorbeelden van. Dit zijn afwegingsgerichte mechanismen.

Naast afwegingsgerichte mechanismen heb je ook normatieve mechanismen. Daarin is geen plaats voor afweging maar alleen de vraag kan het of kan het niet.

De milieusector/bodemsector is sterk normatief van oudsher. RO zit meer in de afwegingskant. Zelfs normatieve zaken in de RO zijn vaak toch meer afwegingsgericht. Zo zijn lijnen op RO kaarten vaak geen harde lijnen maar krijgen ze een stempel in gradaties: hard, ja mits, nee tenzij grenzen. Er zit dus vrijwel overal afwegingsruimte.

De RO is er dus op gericht om cliëntelisme en eigendomsplanologie te borgen door afwegingsmechanismen. Dit kun je doen door als iemand ergens iets wil hem te dwingen te onderzoeken om zich af te vragen of er 1: plek is, 2 plek valt te maken, 3 er een alternatieve plek is.

Belangrijk is dat je als overheidslaag niet zelf alles gaat afwegen maar dat je zoveel mogelijk op decentraal niveau laat plaatsvinden maar wel een duidelijke processtructuur geeft waarbinnen die afweging plaats moet vinden. Daarbij geef je de decentrale overheid wel een mate van bewegingsvrijheid in de afweging. Je ziet dit op rijksniveau richting provincies doordat het rijk middels een amvb nationale belangen borgt maar ze wel bij provincies neerlegt. Hetzelfde zie je van provincie naar gemeenten.

Maar hoe je het ook denkt dicht te timmeren, het cliëntelisme en de eigendomsplanologie breken hier doorheen als het er op aan komt. Een combinatie van die twee helemaal overigens.

Door te werken met afwegingsmechanismen kun je dit ook niet voorkomen. Afwegingen bieden altijd keuzes en daarmee geef je gedeputeerden en wethouders veel ruimte. Door partijen te dwingen om alternatieven te laten onderzoeken probeer je veel te voorkomen. Vaak zie je dan echter dat snel argumenten worden aangedragen dat andere alternatieven niet haalbaar zijn en financieel niet kunnen. Het zal niet de eerste keer zijn dat dit ook nog via een bank kan worden aangetoond omdat geld tijdelijk in holding-constructies ergens wordt neergezet.

Binnen afwegingen is het moment waarop je gaat ingrijpen ook heel spannend en vaak subjectief. Voorbeeld is een transportbedrijf met 4 kleine vrachtauto's aan een B-weg. Bij uitbreiden van het wagenpark naar 8 kleine vrachtwagens doe je niet moeilijk. Als er een zwaardere vrachtauto bij komt gaat het ook. Maar waar tussen het moment dat het bedrijf is veranderd in een groot transport bedrijf met 40 zware vrachtwagens leg je het moment dat je zegt. Tot hier en niet verder? Je krijgt dan met heel veel druk vanuit gemeenten maar ook cliëntelisme te maken.

Als je helder wilt zijn kun je twee dingen doen: Je omschrijft heel duidelijk de ruimte waarbinnen afwegingen gemaakt kunnen worden of je zegt heel duidelijk wat wel of niet kan. Je probeert je afwegingen dus iets normatiever te maken. Dit roept vaak weerstand op overigens.

Om lastige trajecten van afweging te voorkomen kun je ook beleid scheiden. Bijvoorbeeld door beleid voor het buitengebied en voor het bebouwdgebied en voor een overgangszone vast te stellen. Daardoor voorkom je al een hoop afwegingen. Afwegingen maak je namelijk alleen als er zich combinaties voordoen.

Voor ambtenaren is het omgaan met afwegingen een stuk lastiger dan voor bestuurders. Ambtenaren moeten alles onderbouwen en alternatieven vergelijken. Een bestuurder hoeft alleen ja of nee te zeggen.

Je hebt echter nog twee andere machten bij afwegingen:

- **Juridisch instrumentarium:** De ontvankelijkheidsdoets is een essentiële eerste borging voor een goed afwegingsproces. Daarmee kun je heel veel onnodige trajecten voorkomen. Je wordt namelijk direct afgeschoten als je iets middels de rechterlijke macht wil afdwingen als je argumenten om een proces in gang te zetten procesmatig niet in orde zijn en dus niet ontvankelijk zijn
- **Geld:** Dit spreekt bijna voor zich. Belang hebben en doelen realiseren kun je kopen door geld te bieden en in te brengen. Geld is en blijft macht en invloed.

Wat zijn mechanismen binnen de provinciale organisatie

- Afdeling financiën moet overal een paraaf bij zetten. Als deze dat weigert dan sneuvelt het betreffende GS-stuk. Dit is echter absoluut geen dode letter maar een noodzakelijke borging. We kunnen met beleid of beslissingen wel eens helemaal voorbijgaan aan financiële consequenties. Een eindtoets daarop kan veel ellende voorkomen. Wel heeft financiën daardoor veel macht

- Juristen zijn zeer kritisch. Dit is op zich goed omdat zij de eerste toets voor een goed afwegingsproces vormen. Door deze kritische houding worden ze echter wel vaak als lastig ervaren
- Als provincie moeten we zorgvuldig te werk gaan. Dit staat vaak op gespannen voet met klantgericht (snel) te werk gaan. Klanten willen snel bedient worden maar een zorgvuldig proces vraagt tijd

De grote boodschap voor het werkveld bodem

- Sorteert onderwerpen naar maat/schaal en gewicht. Weet wat op welk moment relevant is om aan te dragen.
- Probeer zoveel mogelijk bodemthema's decentraal neer te leggen maar zorg juist voor een goede procesborging zodat afwegingen op dat decentrale (gemeentelijke) niveau goed plaatsvinden. Vraag naar de keuzemogelijkheden en de motivatie van het wel of niet kiezen voor bepaalde keuzemogelijkheden. Wees terughoudend in het naar je toe trekken van zaken
- Voor de dingen die er echt heel erg toe doen: Wees hard, helder en normatief
- Zorg ervoor dat mensen buiten bodem weten hebben/krijgen van de relevante bodemzaken. Reik informatie aan en geef ook de relevantie van die informatie aan. Daardoor gaan mensen vanzelf deze informatie als bagage oppakken en meenemen bij afwegingen.

Interview met drietal gemeentelijke medewerkers van de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting

Stedebouwkundige betrokken bij opstellen structuurvisie

- Structuurvisie is vormvrij, wel planMER nodig (met vastere vorm)
- Ten behoeve van afwegingen worden deelstudies uitgevoerd (energie, openbaar vervoer, wonen, werken, cultuurhistorie, duurzaam....)
- Ondergrond is deels al meegenomen, vermeldt het in ieder geval, dan moet je er in de volgende fases wat over zeggen.
- Waar iets komt wordt o.a. bepaald aan de hand van het strategisch woningbouwprogramma, maar ook wanneer gronden vrijkomen.
- Vooruitlopend op bestemmingsplan gebruikt men een spelregelkaart om af te wegen.
- Men wil experimenteren met een 3D-bestemmingsplan.
- MKBA ook nodig voor afweging (vooral sociaal/maatschappelijke baten)
- Mechanismen rond besluiten (politiek, geld, korte termijn) uit de provinciale interviews zijn herkenbaar.

Architect/Stedebouwkundige betrokken bij: opstellen stedebouwkundig plan / stedebouwkundige randvoorwaarden / bestemmingsplan

- Stedebouwkundig plan wordt opgesteld met behulp van vastgestelde beleidskaders (Visies, masterplannen, bestemmingsplannen, welstand, groen, water, ...).
- 2 situaties: zelf opstellen, of beoordelen externe plannen.
- Veel partijen en belangen (zowel intern als extern)
- Hoe ondergrond inbrengen: bewustwording, aantonen belang, informatie (kaarten) + achtergrondinformatie
- Aangeven: wat is absoluut onmogelijk, waar kan het het beste, waar is het ook mogelijk
- Zorg dat het moet, aanbevelingen werken niet. Bv verplichte quickscan
- Zorg dat je weet wat het kost/opbrengt. In de zogenaamde teken en reken sessies wordt de haalbaarheid van een plan bepaald.
- Stedebouwkundige randvoorwaarden: standaard lijstje, regels, concreet
- Opmerkingen en ervaringen uit de provinciale interviews zijn herkenbaar
- Besluiten zijn vaak politiek gekleurd (4 jaar –termijn) en/of economisch: korte termijn resultaat
- Duurzaamheid / lange termijn resultaat vallen al heel snel af

Planoloog betrokken bij standaardisering RO-processen; projectinitiatieven / vergunningaanvragen

- als een vergunningaanvraag of projectinitiatief past binnen het bestemmingsplan dan start de omgevingsvergunningprocedure en is er geen mogelijkheid om nog ondergrondse aspecten in te brengen
- past het niet binnen het bestemmingsplan maar gaat het om een kleine of middelgrote afwijking (ter beoordeling van RO-specialist) dan start ook in dat geval de omgevingsvergunningprocedure
- bij een grote afwijking van het bestemmingsplan wordt het project besproken in het Ruimtelijk Intake Team. Zij beoordelen wenselijkheid en haalbaarheid.
- In het Ruimtelijk Intake Team (RIT) zitten (stedebouw, planeconomie, gronduitgifte, milieu, ...)
- Zij beoordelen het project op basis van vigerend beleid. Compromissen zijn altijd nodig. De discussie gaat meestal over de punten waar lacunes in beleid zijn. Afweging gebeurt niet gestructureerd. Iedereen brengt zijn eigen belang in. Er is geen rangorde in belangen, maar economische haalbaarheid geeft vaak de doorslag.
- Het RIT kan een quickscan haalbaarheid laten uitvoeren. Hier worden zaken als archeologie, wateropgave etc bekeken. Ondergrond zou hier kunnen worden toegevoegd. Een vastgesteld beleidskader geeft dan houvast, goede informatie op kaart inclusief de achterliggende informatie is belangrijk.
- Daarna volgt een advies aan het bevoegd gezag (meestal de deelgemeente).

- Als het initiatief door gaat worden overeenkomsten en randvoorwaarden opgesteld. In de stedenbouwkunde randvoorwaarden worden de technische aspecten van de verschillende disciplines opgenomen
- Daarna wordt een gebied of projectbestemmingsplan opgesteld.
- Dit klinkt behoorlijk gestructureerd maar in de praktijk werkt nog lang niet iedereen zo
- Planologie op stadsschaal wordt slecht meegenomen
- De ervaring leert dat 1-2 tjes tussen initiatiefnemer en de politiek tot besluiten leiden die haaks op de adviezen staan. Korte termijn resultaat op lokale schaal.

5. Interview bij DLG

Onderwerp:

Proces van gebiedsontwikkelingen in het landelijke gebied en de rol van de ondergrond daarin.

Centrale vraag:

Hoe kan de ondergrond op het juiste moment en in de juiste vorm worden meegenomen in gebiedsontwikkelingsprojecten in het landelijke gebied?

Hoe worden gebiedsontwikkelingsprojecten door DLG aangepakt?

Gestart wordt met het in beeld brengen van:

- Bestaand beleid (provincies, gemeenten, Rijkswaterstaat, waterschappen etc.);
- De wensen van belanghebbende partijen, waaronder de bewoners via een gebiedsproces. Hierin spelen ondergrondthema's als hydrologie, waterwinning, grondwaterbescherming, archeologie en bodemverontreiniging nadrukkelijk een rol;
- In beeld brengen van de abiotische factoren zowel *randvoorwaardenscheppend* als *kansenbiedend*. Randvoorwaardenscheppend is bijvoorbeeld de grondwaterhuishouding voor de realisatie van kwelafhankelijke natuur. Fosfaat- of stikstofrijkdom worden meestal niet als criterium voor locatiekeuzes meegenomen, omdat de locatie voor natuur en de natuurdoelen vaak al vastliggen in beleid. Wel wordt er in het detailontwerp rekening mee gehouden en ook bij het bepalen van noodzakelijke maatregelen om een bepaald natuurdoeltype te realiseren (b.v. momenteel afplaggen bovengrond langs de Elzenerbeek bij Rijssen). Kansen worden in de meeste projecten ook expliciet in beeld gebracht voor bijvoorbeeld de kansen voor natuur, archeologie (recreatie) en cultuurhistorie. Een thema als (ondergrondse) munitie kan zowel randvoorwaardenscheppend zijn (b.v. niet verwijderde munitie uit WO II in extensief natuurgebied) als kansenbiedend (schietwal, bunkers → toeristische waarde).

Hoe wordt omgegaan met **tegenstrijdigheden** tussen beleid en wensen van gebiedspartijen. Beleid biedt vaak wel ruimte om creatieve oplossingen te vinden en DLG wil die ruimte maximaal benutten. Indien het niet lukt om de tegenstrijdigheden op te lossen, dan naar bestuurders terug met opties waaruit gekozen kan worden. Die opties vragen een heldere visie op de te verbeteren situatie en DLG probeert creatieve oplossingen te bedenken die de doelen optimaal realiseren.

Project stroomlijn (RWS): voor 10 pilot-locaties in de uiterwaarden is bekeken hoe het zit met de archeologie, munitie en ecologie (N2000). Hieruit bleek dat de randvoorwaarden vanuit N2000 (Europese wetgeving die boven de nationale wetgeving is gesteld) sterk de mogelijkheden beperken om de uiterwaarden te stroomlijnen. Voor natuurwaarden die verloren gaan, moet elders natuurcompensatie worden gevonden of het is nodig graafwerkzaamheden uit te voeren, wat kostbaar is. Na intensief overleg tussen de ministeries van EL&I en I&M is een compromis gevonden over de verdeling van de kosten voor compensatiemaatregelen en de daaropvolgende kosten voor langjarig beheer.

Binnen een inrichtingsplan worden er weer deelplannen gemaakt voor b.v. de herverkaveling en bestekken voor deelprojecten, b.v. natuurontwikkeling en waterberging.

Gebiedsontwikkelingsprocessen worden binnen DLG uitgevoerd conform de procesbeschrijving **Kapstok Gebiedsontwikkeling**. Opgemerkt wordt dat DLG bij veel projecten niet alle fasen van het project invult; soms is DLG slechts bij één fase betrokken en wordt het project dan weer overgedragen naar een andere organisatie. Binnen elke processtap zijn een aantal groene vakjes opgenomen, die betrekking hebben op ruimtelijke aspecten. Binnen deze onderdelen van de verschillende fasen kan de ondergrond prima een plek krijgen, zoals:

- Fase Voorverkenning: verkenning beleidsopgave en gebiedsverkenning
- Fase Verkenning: gebiedsvisie, programma van Eisen
- Fase Planvorming: ruimtelijk ontwerp, gebiedsinventarisaties, effectanalyses

Herverkaveling

Tot 2005: Landinrichtingswet, vanaf circa 2005: Wet Inrichting Landelijk gebied. Binnen de WILG zijn er drie mogelijkheden/instrumenten voor herverkaveling:

1. **wettelijk verkaveling/herinrichting:** Zorgvuldig proces onder regie van DLG. Hiervoor wordt een bodemkaart (schaal 1:10.000) gemaakt van de bodem tot een diepte van 1,20 m. Op basis hiervan wordt door Alterra samen met gebiedsdeskundigen een inschatting gemaakt van het voortbrengend vermogen (=de potentiële productiecapaciteit). Dit resulteert in een ruilklassekaart. Deze kaart wordt gecombineerd met de wensen van de bewoners. Om hetzelfde voortbrengend vermogen te verkrijgen

is het soms noodzakelijk om in het kader van de herverkaveling grondwerkzaamheden uit te voeren (draineren, diepploegen of bezanden), maar bij voorkeur doet DLG dit niet.

2. **planmatige kavelruil:** deze vorm van herverkaveling heeft primair een landbouwdoelstelling en deelname is vrijwillig. Commissie van LTO+DLG+kadaster regisseert de ruil van kavels. Er vindt vaak wel een taxatie van de waarde van de percelen plaats.
3. **driehoekswuil:** Geen regie, enkel subsidie vanuit de overheid.

Bij de bepaling van welke optie (1, 2 of 3) is het belangrijk na te gaan wat je als verschillende overheden wilt bereiken en of dat op vrijwillige basis haalbaar is. Om lastige punten wordt soms heen gegaan, bijvoorbeeld:

- Gasverdeelstation Gasunie;
- Voormalige stortplaatsen;
- Verontreinigde percelen, percelen waar 'een luchtje aan zit', worden niet geruimd en soms moet de ruiling om deze reden weer ongedaan worden gemaakt. Voorbeelden: kleine voormalige stortplaatsen, slootdempingen, oude erven die in cultuur zijn gebracht, gedempte sloten, asbestverontreiniging;
- Met geheime leidingen (defensie) kun je geen rekening houden!

Voorbeeld Diepenheim: In een beekdal zijn de waarden vanuit natuur, landbouw, cultuurhistorie/landgoederen uitgebreid in beeld gebracht. Zo is er een Hydro-ecologische systeemanalyse uitgevoerd. Positief resultaat hiervan is dat de landgoederen nu gaan meedoen/meedenken in het proces. Het is waardevol om de ontstaansgeschiedenis van gebieden, gekoppeld aan de geologische geschiedenis, in beeld te brengen voor begrip van de situatie en uitleg waarom natuurgebied juist daar moet komen.

In dit kader kan ook het uitvoeren van LandschapEcologischeSysteemanalyses (LESA's) zinvol zijn. Door DLG is hiermee goede ervaring opgedaan in N2000 projecten en bij het voormalige vliegveld Twente.

Wat doet DLG met de ondergrond?

DLG kijkt vooral naar de ondiepe ondergrondthema's als archeologie, aardkundige waarden, munitie, ondiepe grondwaterstanden en -stroming, bodemkwaliteit, bodemverontreinigingen. Hiervoor beschikt DLG over een aantal regionale en landelijke specialisten o.a. op het gebied van milieu, hydrologie en GIS. Soms worden projecten financieel haalbaar gemaakt door zand-, klei- of veenwinning. Ten aanzien van de andere thema's is er wel aandacht voor: geologische ontstaansgeschiedenis in relatie tot het landschap, drinkwaterwinningen. Thema's als warmte en koude winning uit de ondergrond, herontwikkeling van voormalige stortplaatsen (biogewasteelt) zijn nu nog niet in beeld, maar de aandacht hiervoor neemt binnen DLG toe, vooral bij de milieuspecialisten.

De oorsprong van de herverkaveling was natuurlijk een economische: hoe de productie en daarmee de landbouwexport verhogen. Het verbeteren van de verkaveling leidt ook tot verkorten van transportafstanden en efficiënt gebruik van machines en tijd. Vanuit aspect klimaatveranderingen en duurzaamheid zal er in de toekomst waarschijnlijk ook breder worden gekeken naar de effecten van de herverkaveling, zoals op de CO₂-uitstoot en waterverbruik.

Project afwegingskader ondergrond provincies en gemeenten

Gediscussieerd is over de term 'afwegingskader'. Deze term heeft geen goede uitstraling, lijkt te duiden op een erg strak kader, waaruit na afvinken/wegen een 'hard' resultaat volgt. Bovendien klinkt het erg reactief waar een proactieve houding beter is. Het resultaat van het project zal mogelijk bestaan uit:

1. **procesbeschrijvingen** van de verschillende ruimtelijke ordeningsprocessen, zoals bijvoorbeeld de DLG-Kapstok gebiedsontwikkeling inclusief een beschrijving van wanneer en hoe de ondergrond in deze processen kan worden ingebracht (mogelijk vergelijkbaar met processchema's die bij de watertoets horen);
2. **gereedschapskist met instrumenten/tools** die kunnen worden ingezet om de ondergrond goed mee te nemen in RO-processen. Instrumenten kunnen thema-afhankelijk zijn;
3. **inspirerende voorbeelden/cases**

Mogelijke andere termen:

- Ontwikkelingskader ondergrond → kansen → politiek
- Handreiking ondergrond in ruimtelijke afwegingsprocessen

Ruimtelijke ontwikkelaars gemotiveerd krijgen door de kansen van de ondergrond te benadrukken en de politiek hiervoor warm te krijgen. Dan moeten de RO-ers wel de ondergrond beter gaan meenemen! Uiteindelijk blijven veel afwegingen toch politiek-bestuurlijke keuzes!

6. Provinciale accountmanager over voorkantsturing in relatie tot gemeentelijke structuurvisies

Onderwerp:

Wat zit er standaard in het proces van het opstellen van een gemeentelijke structuurvisie ?

Hoe is de structuurvisie van de gemeente Dinkelland tot stand gekomen?

De basis voor gemeentelijke structuurvisies wordt gevormd door de nWRO. Hierin wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen beleid (→structuurvisie) en normstelling (→ bestemmingsplan). Het opstellen van een structuurvisie is vorm- en procedure-vrij. De Structuurvisie geeft de ruimtelijke hoofdstructuur aan. Formeel heeft de provincie geen invloed. Wel is er een eis dat de structuurvisie digitaal beschikbaar wordt gesteld. De structuurvisie van de gemeente Dinkelland is in concept gereed. Aanleiding om veel aandacht te besteden aan de gemeentelijke structuurvisie is dat de gemeente Dinkelland een fusiegemeente is. Binnen de gemeente Dinkelland zijn 3 hoofdkernen aanwezig : Denekamp, Weerselo en Ootmarsum. Het opstellen van de structuurvisie is heel gestructureerd aangepakt, omdat er een duidelijk belang van de gemeenten zélf was door de fusie; de structuurvisie is als bindmiddel ingezet. Ook bij de gemeente Hof van Twente (fusiegemeente) wordt het opstellen van een structuurvisie als een bindmiddel ingezet.

Hoe worden de verschillende thema's meegenomen en in welke vorm?

De volgende thema's zijn meegenomen:

- RO: wonen (visie op krimp!), werken, infrastructuur, water (retentiegebieden, beken);
- Bodem: hiervoor is een Bodematlas van Dinkelland gemaakt;
- Landschap en ruimtelijke Kwaliteit, gebaseerd op de gebiedskenmerkencatalogus, koppeling met het LOP van Dinkelland;
- Nationaal Landschap NO Twente
- Recreatie en toerisme
- Landbouw
- Natuur → EHS

Waterschap Regge en Dinkel heeft ook haar inbreng geleverd. Duurzame energie is geen onderwerp in de structuurvisie.

Welke stappen zijn gezet om de benodigde informatie bij elkaar te krijgen?

De gemeente Dinkelland heeft het heel grondig aangepakt en allerlei gebiedsanalyses uitgevoerd. Voor de bodemaspecten is de Bodematlas opgesteld. Andere gemeenten pakken het heel anders aan, b.v. de gemeente Tubbergen stelt de structuurvisie helemaal zélf op en huurt geen externe bureaus in.

Wat is de rol van de provincie in dit proces?

Formeel heeft de provincie geen invloed op het proces en bevoegdheden. Het is wel handig dat er op hoofdlijnen afstemming plaatsvindt. De provincie vindt goede ruimtelijke structuurvisies wel belangrijk en wil gemeenten die zo'n goede visie hebben daarom wel belonen met meer planologische beleidsvrijheid. Het kan voor gemeenten aantrekkelijk worden gemaakt op de volgende wijze: Indien de gemeentelijke structuurvisie een goede doorvertaling is van het provinciale beleid, verwoord in de Omgevingsvisie, dan kunnen GS en B&W afspreken dat voor bestemmingsplannen en projectbesluiten, gebaseerd op deze gemeentelijke structuurvisie, geen advies van de provincie nodig is (in de vorm van een GS-verklaring). In de Omgevingsvisie is aangegeven dat het wenselijk is dat alle gemeenten binnen Overijssel binnen één jaar na vaststelling van de Omgevingsvisie een gemeentelijk structuurvisie opstellen. Dit wordt steeds geagendeerd in bestuurlijke overleggen: wat is de stand van zaken t.a.v. de structuurvisie? Ook voor het indienen van projecten binnen het programma Investeren in Overijssel (IiO) is aangegeven dat een gemeentelijke structuurvisie wél wenselijk is. Daarnaast wordt een koppeling gelegd met het programma Kwaliteit openbaar bestuur Overijssel. Gemeenten met (o.a.) een goede ruimtelijke structuurvisie, waarin de Omgevingsvisie op goede wijze is doorvertaald krijgen een "groen", lichter RO-toezichtsregime vanuit de Provincie gebaseerd op wederzijds vertrouwen. Als "stok achter de deur" heeft de provincie de mogelijkheid om een reactieve aanwijzing op grond van de Wro te geven op bestemmingsplannen en projectbesluiten, waardoor deze buiten werking worden gesteld. Dit instrument hebben GS vanaf 2008 circa 10 keer ingezet.

Hoe worden er nu afwegingen gemaakt?

- Welk type afwegingen worden er gemaakt?
- Waar gaat het dan om?
- Welke criteria worden gebruikt bij afwegingen?
- Wat zijn de doorslaggevende criteria? Wanneer doet iets er wel toe en wanneer niet?

De hoofdprincipes voor het maken van afwegingen zijn aangegeven in de Omgevingsvisie, zoals de SER-ladder, uitvoeringsmodel, matrix met de 9 thema's gebaseerd op de 3 P's (Welzijn, Welvaart, Natuurlijke hulpbronnen), ruimtelijke kwaliteit aan de hand van de gebiedskenmerken, duurzaamheid, de groen-blauwe hoofdstructuur. Verder zijn er motiveringsvereisten aangegeven.

Uitvoeringsmodel

Het uitvoeringsmodel: of, waar en hoe ontwikkelingen kunnen en mogen plaatsvinden.

Uitvoeringsmodel Omgevingsvisie Overijssel

Welzijn

1. Woonomgeving
4. (Binnen)steden en landschap
7. Veiligheid en gezondheid

Welvaart

2. Economie en vestigingsklimaat
5. Bereikbaarheid
8. Energie

Natuurlijke voorraden

3. Natuur
6. Watersysteem en klimaat
9. Ondergrond

Wat is er vanuit de bodem/ondergrond nodig? Hoe kunnen we de ondergrond in RO-processen inbrengen?

Probeer zoveel mogelijk aan te sluiten bij lopende projecten; projecten waar investeringen op plaatsvinden of waar bestuurlijk-politieke druk op ligt.

Hoe kunnen we dit faciliteren? Is er behoefte aan informatie of tools? In welke vorm?

Ondergrond is te diffuus voor mensen!

Hoe kunnen eigen ondergrondambities worden ingebracht?

Eigen speerpunten, prioriteiten en ambities formuleren en inbrengen.

7. Provinciaal projectleider provinciale weg

Onderwerp:

Wat zit er standaard in het proces van tracékeuzes?

Wat was de doelstelling van het project?

Het zo duurzaam mogelijk verbeteren van de doorstroming, verkeersveiligheid en leefbaarheid van de N340 als onderdeel van de totale regionale Oost-West verbinding en met voorkoming van sluipverkeer.

Hoe is de tracékeuze tot stand gekomen?

De tracékeuze is in 2 fasen tot stand gekomen. In fase 1 is een Planstudie PlanMER uitgevoerd, op basis waarvan een besluit is genomen (structuurvisie van 14 oktober 2009). In Fase 2 is de inrichtingskeuze gemaakt, via een Planstudie BesluitMER, op basis waarvan een Provinciaal inpassingsplan is gemaakt, waarop eind 2011 een besluit zal worden genomen. In Fase 1 is gestart met 14 alternatieven en is er in het proces getrechterd naar 3 en uiteindelijk 1 voorkeursalternatief (Combinatiealternatief). Vervolgens zijn voor dit alternatief 3 inrichtingsvarianten ontwikkeld, getrechterd naar 2 en uiteindelijk is er één voorkeursvariant voor de inrichting uitgekomen.

Hoe zijn de verschillende thema's meegenomen en in welke vorm?

Voor de tracékeuze is zowel een PlanMER als een BesluitMER opgesteld. Dit heeft tot gevolg gehad dat de ondergrond conform de richtlijnen volwaardig is meegenomen.

Welke stappen zijn gezet om de benodigde informatie bij elkaar te krijgen?

Voor zowel de PlanMER als de BesluitMER zijn zeer veel specialistische studies uitgevoerd door externe bureaus om het waar en hoe in beeld te brengen. De stapel adviesrapporten is indrukwekkend. Gevolg is dat de voorbereidingskosten zo'n 35% van de realisatiekosten bedragen. Het planvoorbereidingssysteem (inclusief PlanMER en BesluitMER) vraagt (te) veel informatie → de kernpunten zouden er eerder uitgehaald moeten kunnen worden.

Hoe zijn de afwegingen gemaakt?

Welk type afwegingen zijn er gemaakt?

Er zijn drie hoofdafwegingen gemaakt:

- Of-vraag: Nut en noodzaak
- Waar-vraag
- Hoe-vraag: inrichtingskeuze

Waar ging het dan om?

Zie antwoord bij volgende vraag. Opgemerkt wordt dat bij de tracékeuze het ondergrondthema grondwaterbescherming (doorsnijdingen van grondwaterbeschermingsgebieden) een grote rol heeft gespeeld.

Welke criteria zijn gebruikt bij de gemaakte afwegingen (afstanden, € etc.)?

- **Of-vraag:** Nut en noodzaak. Beoordeling op generieke keuzes:
    - SER-ladder: bij voorkeur herbenutting/uitbreiding
    - beperking versnippering
    - behouden contrast dynamische/luwe gebieden
    - vrijwaren: grondwaterbeschermingsgebieden en LOG's
    - Natura 2000-gebieden en EHS instandhouden/ontwikkelen
  - **Waar-vraag:** Beoordeling n.a.v. PlanMER:
    - Verkeer en Vervoer
    - Veiligheid
    - Woon- en leefmilieu
    - Landbouw en werkmilieu
    - Natuurlijk milieu
    - Landschap, cultuurhistorie en archeologie
    - Ondersteuning regionale gebiedsontwikkeling
- Eindafweging:**
- Omgevingsvisie/Gebiedsontwikkeling/Ruimte voor de Vecht
  - Toekomstvastheid
  - Leefbaarheidsaspecten
  - Kosten
  - Faseringsmogelijkheden
  - Maatschappelijk draagvlak
  - Bestuurlijk draagvlak (bij medeoverheden)
- **Hoe-vraag:** inrichtingskeuze: Centraal hierin staat het realiseren van Ruimtelijke Kwaliteit. Basis hiervoor: ontwikkelingsperspectief - kwaliteitsambities en (catalogus) gebiedskenmerken.

Ontwikkelingsperspectief:

  - hoofdinfrastructuur: vlot en veilig
  - prioriteit bij veiligheid en doorstroming

- nadruk op kwaliteitsimpuls 'contrast tussen dynamische en luwe gebieden versterken
- NO Overijssel contrastrijk: koesteren en versterken
- aandacht voor inpassing en vormgeving
- beperken aansluitingen op hoofdinfrastructuur
- hoofdfietsroute fietsverkeer (Zwolle-Dalfsen)
- beperken lichthinder langs provinciale wegen
- met burgerparticipatie

Kwaliteitsambities:

- elk buurtschap, dorp en stad eigen kleur
- voortbouwen aan kenmerkende structuren agrarisch cultuurlandschap
- natuur als ruggengraat
- zichtbaar, beleefbaar mooi landschap
- versterken contrast dynamische en luwe gebieden door infrastructuurnetwerk
- beleefbaar watersysteem als dragende structuur
- sterke ruimtelijke identiteiten als merken voor Overijssel

Gebiedkenmerken:

1. Kenmerken: Wat is er?
2. Ontwikkelingen: Wat speelt er?
3. Ambitie: Waar willen we naartoe?
4. Sturing: Hoe kan je het bereiken?

Wat waren de doorslaggevende criteria? Wanneer doet iets er wel toe en wanneer niet?

Er is gewerkt conform de criteria van de Omgevingsvisie. De belangrijkste criteria waren: verkeer en verkeersveiligheid, milieu inclusief geluid, grondwaterbeschermingsgebieden, EHS, leefbaarheid en kosten, zowel van aanleg als beheer. Lastig is ook dat je tijdens het proces wordt ingehaald door ontwikkelingen, waardoor bepaalde criteria meer of minder belangrijk worden, b.v. Ecologische HoofdStructuur.

Wat is er vanuit de bodem/ondergrond nodig bij tracékeuzes?

Door volgen procedure PlanMER en BesluitMER worden de belangrijkste ondergrondthema's al meegenomen.

Hoe kunnen we dit faciliteren? Is er behoefte aan informatie of tools? In welke vorm?

Checklist ondergrondthema's is handig.

8. Interview Projectleiding Gebiedsgerichte verkenning A1-zone

Wat houdt het project A1-zone in? Wat zijn de verschillende deelprojecten?

De gebiedsgerichte verkenning A1-zone is één van de projecten van de Gebiedsagenda Oost. Hierover zijn afspraken gemaakt tussen Rijk en de provincies Gelderland en Overijssel. Oorspronkelijk waren het twee deelprojecten, capaciteitsvergroting en gebiedsontwikkeling van de A1-zone. Vanaf 2009 worden deze projecten samen opgepakt. Voor beide projecten wordt een MIRT-verkenning uitgevoerd. Eerste insteek is wel de infrastructuurproblematiek. Kernpunten van de verkenning zijn: mobiliteit, ruimtelijke ontwikkeling en economische ontwikkeling. Er wordt een toekomstbeeld voor 2030 geschetst inclusief de opgaven en ontwikkelingen (ruimtelijke kwaliteit, ruimtelijke ontwikkelingen, duurzaamheid).

Hoe zijn de verschillende thema's meegenomen en in welke vorm?

T.a.v. de ondergrond zijn met name de archeologische waarden meegenomen. Het ontwerp in het verleden heeft al rekening gehouden met een derde strook in de middenberm. Door deze ruimte te benutten worden archeologische waarden niet/minimaal aangetast.

Wat is de rol van de provincie in dit proces?

Provincie is initiator en één van de opdrachtgevers.

Hoe is invulling gegeven aan de voorkantsturing?

Er zijn een aantal ruimtelijke principes opgesteld. Functie van het project is ook om regionale problemen op te lossen.

Lastig is hoe je de gemaakte keuzes/taakstellende principes borgt. → bestuursovereenkomst?. Hiervoor wordt nu een verdiepingsslag uitgevoerd. Ook is overwogen om een structuurvisie op te stellen en die dan weer ter laten verankeren in gemeentelijke structuurvisies. Dit is niet gebeurt en mogelijk een gemiste kans. Misschien komt er nog een structuurvisie voor de Stedendriehoek of het Twentedeel.

Hoe worden er nu afwegingen gemaakt? Welk type afwegingen worden er gemaakt? Waar gaat het dan om? Welke criteria worden gebruikt bij afwegingen? Wat zijn de doorslaggevende criteria? Wanneer doet iets er wel toe en wanneer niet?

Binnen het PlanMER-traject zijn binnen een breed kader studies uitgevoerd en afwegingen gemaakt. Van de ondergrondthema's was er vooral aandacht voor de aardkundige waarden. De ondergrond wordt toch nog vaak als hinderlijk/last ervaren. Bijvoorbeeld aanwezigheid van kabels en leidingen. Sommige zaken kunnen ook niet worden afgewogen omdat ze niet bekend zijn, bijvoorbeeld militaire leidingen. Vanuit het principe van duurzaam ontwikkelen worden alternatieven en varianten getoetst op de 9 thema's van de Omgevingsvisie, waar ondergrond er één van is!

Wat is er vanuit de bodem/ondergrond nodig? Hoe kunnen we de ondergrond in RO-processen inbrengen?

In het kader van het project "Sneller en Beter" vinden uitgebreide verkenning plaats voor infrastructurele werken. Eigenlijk moet je daar een plek in zien te krijgen. Bij gebiedsontwikkelingen en bijvoorbeeld locatiekeuzes voor woonwijken wordt een traject doorlopen van verzamelen van informatie - structureren en vervolgens een voorstel aanbieden aan het bestuur ten behoeve van besluitvorming. Het is belangrijk om in dit proces de discussie te objectiveren door middel van feitenmateriaal. Praten we over hetzelfde? Soms hebben partijen wensen, die niet onderbouwd worden door het feitenmateriaal. B.v. de gemeente Deventer (met name het bedrijfsleven in Deventer) wilde een tweede brug over de IJssel om files bij stagnatie op de brug te voorkomen. Door het feitenmateriaal helder te presenteren kan worden aangetoond dat deze tweede brug niet nodig was. Om de ondergrond op de agenda te krijgen is het nodig om:

- Het belang van de ondergrond tussen de oren te krijgen
- objectief kunnen aangegeven wat de impact van de ondergrond is, zowel belemmerend als kansen scheppend. Deze informatie moet je op de plank hebben liggen! De toe te voegen meerwaarde moet helder zijn, dan worden ondergrondsmensen ingeschakeld

Wat is hiervoor het juiste moment? → wanneer wil je wat? (ervaring)

Zo vroeg mogelijk, in het stadium van verkenning.

Hoe kunnen we dit faciliteren? Is er behoefte aan informatie of tools? In welke vorm?

Het gaat erom de ondergrond hanteerbaar te maken. Mogelijk handige tools:

- Checklist,
- Kansenskaarten
- Relatiematrix, tussen ondergrondthema's en ingrepen/activiteiten
- Kaarten/bodematlas
- Letterlijk verdiepen van de provinciale gebiedskenmerkencatalogus naar grotere diepte

9. Provinciale programmamanager grootschalige gebiedsontwikkeling

Wat zit er (standaard) in het proces van een gebiedsontwikkeling?

Hoe worden de verschillende thema's meegenomen en in welke vorm? Hoe is de Ondergrond meegenomen in het project?

Kijkend naar de lijst met 26 ondergrondthema's zijn meegenomen:

- op programmaniveau: aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waarden;
- op projectniveau: chemische bodemkwaliteit, grondwater, draagkracht, verdichting, afdekking en niet-gesprongen explosieven. WKO is bijvoorbeeld niet meegenomen;

Welke stappen zijn gezet om de benodigde informatie bij elkaar te krijgen?

Gebeurt veel op projectniveau. Projecten worden uitgevoerd door zowel waterschap, gemeente als provincie. Projectleiders van provinciale projecten zitten bij de eenheid Wegen en Kanalen.

Wat is de rol van de provincie in dit proces?

Provincie is mede-initiatiefnemer en bestuurlijk opdrachtgever.

Hoe worden er nu afwegingen gemaakt?

Welk type afwegingen worden er gemaakt?

De drie centrale vragen zijn:

1. Nodig?
2. Waar?
3. Hoe?

Veel afwegingen worden ambtelijk gemaakt, wanneer het over geld gaat is een bestuurlijk besluit noodzakelijk. Dan wordt afgewogen of er sprake is van een provinciaal belang en kan er politiek besluit worden genomen om gelden vanuit investeringsprogramma's (IMG of IIO) in te zetten.

Waar gaat het dan om? Welke criteria worden gebruikt bij afwegingen?

Op deelniveau worden ambtelijk afwegingen gemaakt. Hoe gaat dat dan? Bijvoorbeeld EHS: de potenties worden beoordeeld en dan blijkt dat het winterbed heel geschikt is voor realisatie EHS, dan wordt hiervoor gekozen. Er zit een hele praktische kant aan, optimaal pragmatisme. Als bijvoorbeeld bepaalde gronden gemakkelijk kunnen worden aangekocht, dan worden deze gronden, ondanks dat ze soms minder geschikt zijn voor realisatie van de EHS, toch aangekocht en wordt het ontwerp hierop aangepast. Het gaat vaak om het realiseren van wensen en die kunnen flexibel worden ingevuld. Voorbeeld: inrichting Vechtoevers bij Ommen. Het is wenselijk hier passeerbanen te maken voor de otter. Maar dit kan strijdig zijn met de eisen vanuit de waterveiligheid of wensen vanuit de regionale economie. Vaak resulteert de afweging ook in een compromis. B.v. op het bovenste deel van de Vecht mag wel recreatievaart plaatsvinden (niet wenselijk vanuit natuurbelangen), maar dan wel alleen elektrisch (toch deels voldaan aan wens vanuit recreatie/regionale economie). De politiek kan de besluitvorming sterk vertragen. Het is dan ook heel belangrijk op de politieke haalbaarheid steeds voor ogen te houden. Hiervoor moet je weten wat de politiek wenselijk vindt, zodat snel tot besluitvorming wordt gekomen.

Wat zijn de doorslaggevende criteria? Wanneer doet iets er wel toe en wanneer niet?

Waterveiligheid is een harde randvoorwaarde voor het programma; hiervoor gelden harde normstellingen en moeten andere wensen wijken. Voor de overige thema's geldt dat er geen hard kader/normstelling is. Het meetbaar maken van het resultaat van het programma Ruimte voor de Vecht is ook eigenlijk niet goed mogelijk. Een mogelijke indicator voor het effect op het toerisme zou het aantal overnachtingen in het gebied kunnen zijn. Maar deze indicator wordt veel meer beïnvloed door andere factoren, zoals weer en recessie. Een andere indicator kan het realiseren van de natuuropgave zijn. Dit kun je uitdrukken in aantal gerealiseerde hectares. Maar er gelden twee regels voor het verwerven van grond voor de EHS, namelijk de gronden moeten op basis van vrijwilligheid ter beschikking worden gesteld en de provincie betaald marktconforme prijzen. Deze regels maken het lastig om de gewenste hectares te kunnen realiseren. De ambitie kan zijn om meanders te herstellen, maar vooraf kun je niet aangeven of er dan 5 of 15 meanders moeten worden hersteld. Het kader waarbinnen afwegingen worden gemaakt is de gezamenlijk ambitie van de 13 deelnemende partijen. Het afwegingskader binnen het programma Ruimte voor de Vecht is meer een gezamenlijk gevoel/emotie. Als het proces van afwegen goed is verlopen is het resultaat beargumenteerbaar. Het resultaat is nooit goed of fout; het is subjectief; er is niet één waarheid. Het gaat erom het proces te reguleren en alle belangen zo zorgvuldig mogelijk af te wegen. Het is belangrijk dat bestuurders vertrouwen hebben in het proces. Dit vertrouwen moet ook groeien. In het begin hebben bestuurders de neiging om meer sturend te zijn, nadat voor programmaleider duidelijk is geworden waar de bestuurder belang aan hecht, kan de advisering daarmee in lijn plaatsvinden.

Lukt het om in lijn met de Omgevingsvisie integraal te werken?

Het Programma Ruimte voor de Vecht is een schoolvoorbeeld van integraal werken. Het Programma is integraal geformuleerd en ook de opdrachtgever denkt integraal. Wel wordt gewerkt met trekkers van projecten binnen het programma vanuit eenheden, die dus dan ook binnen het integrale denkraam aan de slag moeten. De bestuurlijke opdrachtgever is de portefeuillehouder Water. Doelstellingen zijn integraal: regionale economie, waterveiligheid en natuur. Om deze integraliteit vast te houden is het belangrijk dat de bestuurlijke opdrachtgever breder kijkt dan zijn eigen portefeuille en dat de ambtelijk opdrachtgever (hoofd eenheid) breder kijkt dan zijn eigen eenheid (functiecheiding). Om het integraal werken te stimuleren is het wenselijk dat eenheden niet meer op sectorale doelstellingen worden afgerekend.

Wat is er vanuit de bodem/ondergrond nodig?

Hoe kunnen we de ondergrond in RO-processen inbrengen?

De vraag is of het altijd doelmatig is. Waarom wil je het vroegtijdig doen? Had je dingen die fout lopen daarmee kunnen voorkomen? De vraag is of je dat altijd wel wilt; er gaat altijd wel iets mis en het kan doelmatiger zijn om niet alles vooraf uit te zoeken, maar ook deels tijdens het werk. Gezien de drukte in het stedelijk gebied is het hier mogelijk wel wenselijk om de ondergrond direct in de voorverkenning volledig mee te nemen, maar voor het landelijk gebied kan het (deels) mogelijk ook in een later stadium.

Vanuit welke thema's is de ondergrond relevant en doorslaggevend binnen een programma als Ruimte voor de vecht?

- effecten op grondwaterhuishouding
- beschermingsgebieden drinkwaterwinningen inclusief toekomstige ontwikkelingen
- aardkundige en archeologische waarden

Hoe kunnen eigen ondergrondambities worden ingebracht?

Aangegeven wordt dat het belangrijk is om na te gaan wat de rol van de provincie is t.a.v. de ondergrond. Wat is relevant voor de provincie? Welke rol speelt de provincie? Wat gaat er mis als de ondergrond niet wordt meegenomen? Misschien ligt het belang van de ondergrond vanuit de provincie vooral in het stedelijk gebied?

Bijlage 5: Uitwerking cases

I Casus Zeeland

Zeeuwse Bodemthema's

De volgende thema's zijn relevant in Zeeland

Draagkwaliteiten:

1. Basis voor bouwactiviteiten (zettingsgevoeligheid)
2. Ruimte voor ondergrondse opslag
3. WKO
4. Ondergrondse infra

Productiekwaliteit

5. Gewasproductie
6. Voorraad drinkwater
7. Delfstoffen (schaliegas, CBM)
8. Geothermie

Regulerende kwaliteit

9. Verontreiniging
10. Biodiversiteit
11. Bodemdaling
12. Grondwateraspecten

Informatiekwaliteiten

13. Cultuurhistorie/archeology
14. Aardkundige warden
15. Niet gesprongen explosieven

Kaartmateriaal bodemthema's

Van vrijwel alle thema's is kaartmateriaal beschikbaar van tenminste schaal 1:50.000. Van de diepere ondergrond is de schaal minder nauwkeurig. Sommige kaarten zijn tot schaal 1:10.000 aanwezig (bodemkaarten, geomorfologische kaarten). Gemeenten beschikken voor een beperkt aantal thema's over gedetailleerdere kaarten. Ook waterschap beschikt over kaartmateriaal

Bij het doornemen van deze thema's blijkt duidelijk dat ze allemaal passen binnen het overkoepelend concept van duurzaam bodemgebruik en hun diensten kunnen bewijzen bij duurzame gebiedsontwikkeling. De verantwoordelijkheid voor de afzonderlijke thema's is echter versnipperd over provincie, gemeenten en waterschap en dan ook nog afhankelijk van het schaalniveau (bovenregionaal-locaal).

Gezamenlijk is door de Zeeuws aanwezigen van de sessie (bodem, RO (provincie en gemeente), water) een matrix opgesteld welke thema's relevant zijn bij de Zeeuwse functies/bestemmingen die in het Zeeuwse omgevingsplan worden benoemd.

Functie	Bebouwing/ wonen	Bedrijvigheid	Groen	Natuur	verblijfrecreatie
Thema					
1	++	++	+/-	-	++
2	+	++	-	+	-
3	++	++	-	-	+
4	++	++	+	+	-
5	+	+	+	+	-
6	-	-	+	+	+
7	+	++	-	+	-
8	++	++	-	-	-
9	++	+	+	++	+
10	+	+	++	++	++
11	++	++	-	++	-
12	++	+	++	++	+
13	++	+	+	+	++
14	+	+	+	++	++
15	++	++	-	+	+

Functie	Landbouw	Verkeer/infra	Water	Deltawateren	Cultuur
Thema					
1	-	++	-	-	+/-
2	-	-	+	++	+/-
3	+	-	-	-	-
4	-	++	-	-	-
5	++	-	+	+	-
6	+	-	++	-	-
7	-	-	+	++	-
8	++	-	-	-	-
9	++	-	+	-	-
10	++	-	++	++	+
11	+	+	-	+	-
12	++	-	++	+	-
13	+	+	-	+	++
14	+	+	-	++	++
15	+	++	+	+	+

++ = sterke relatie aanwezig
+ = relatie aanwezig
+/- = beperkte relatie aanwezig
- = geen relatie aanwezig

Vraag die opkomt is of provinciale en gemeentelijke kaarten niet in elkaar geschoven kunnen worden. Schaalniveau, dataniveau wijze van data-interpretatie zijn echter belemmerend hierbij.

Het is absoluut niet handig dat verspreid binnen organisaties en tussen verschillende organisaties veel kaarten aanwezig zijn maar dat men dat van elkaar niet weet. Deze versnippering is niet wenselijk. Duidelijke bundeling moet worden nagestreefd.

Doorgepraat wordt over de doorwerking van kaartmateriaal en informatie vanuit de provinciale structuurvisie richting bijvoorbeeld gemeenten: In essentie wordt een structuurvisie vanuit de provincie opgesteld om een gemeentelijke ambtenaar iets wilt meegeven. De vraag is vervolgens hoe die ambtenaar die informatie tot zich neemt. Vanuit de gemeente wordt aangegeven dat een gemeentelijk persoon vaak gewoon bij het begin begint en maar weinig gebruik maakt van de provinciale gegevens. Als je als provincie nadrukkelijk aangeeft dat er ergens kansen liggen motiveert dat de gemeente om er iets mee te doen. Plannen maken vanuit beperkingen is niet fijn. Kansen die prikkelen en stimuleren. Als er geen voordelen zijn dan wordt er niets met de informatie gedaan

Bij inventarisatie ambities en doelen zijn de provinciale gegevens voldoende. Deze zijn geschikt om te agenderen/wijzen op. Daarna volgt het inzoomen, dat doe je echter pas nadat je eerst (globaal) zicht heb gekregen dat er mogelijkheden/onmogelijkheden/etc liggen.

Vanuit RO komt de opmerking dat kaarten zo eenvoudig mogelijk moeten zijn. Bovendien is er alleen behoefte aan relevante kaarten. Het mooiste zou zijn dat je gebieds/opgave afhankelijk de juiste relevante kaarten kunt

krijgen.

Vanuit Bodem wordt aangegeven dat kaartbeelden dynamisch zijn. Zo kan een zettingsgevoeligheidskaart op veel wijzen worden uitgedrukt: In meer of minder zettingsgevoelig, in kosten per hectare of in kosten per fundering. RO vindt dit wel heel zinvol en wil daar graag bij meedenken. Kostenindicaties op een kaart zijn zinvol. Natuurlijk is het besef goed om te weten dat dit vol met aannames en vuistregels zit maar voor een eerste afweging is dat helemaal niet erg. Een kostenkaart werkt in ieder geval meer sturend dan een indicatieve zettingsgevoeligheidskaart.

Dikwijls wordt vanuit bodem gekeken naar de watertoets als soort vehikel om bij RO binnen te komen. De praktijk vanuit waterschap is dat de watertoets vanuit het waterschap lastig is in te brengen bij gemeenten.

Het wezen van de RO'er en de wijze van benadering

Er ontstaat tussen de provinciale en gemeentelijke RO'er een discussie over het wezen van de RO'er en hoe je bodeminformatie moet invliegen bij die RO'er:

Provincie: Binnen de RO is onderscheid te maken in soort medewerker:

- De ontwikkelaar/gebiedsontwikkelaar. Hierbij heb je te maken met procesmanagers. Deze hebben een duidelijke missie, zijn pragmatisch en werken uitermate efficiënt. Om bij deze mensen het bodem gedachtengoed te laten landen moet je je als bodem vooral richten op het zichtbaar en inzichtelijk maken van bodemthema's
- Gemeentelijke planbeoordelaars. Deze personen moeten bereikt worden via het provinciaal gemeentelijke vooroverleg. Daarin kan gewezen worden op rol, nut en noodzaak van het meenemen van bepaalde bodemthema's
- Ruimtelijke beleidsmedewerkers. De personen zijn met een specifiek ruimtelijk thema bezig (bijvoorbeeld landschap, demografie, stadsontwikkeling, etc). Deze personen moet je voeden met informatie die binnen hun specifieke beleidsveld zinvol is (bijvoorbeeld aardkundige waarden onder de aandacht brengen van de beleidsmedewerker landschap)

Gemeente:

- De RO'er is toch vooral een stedenbouwkundige/ontwerper die iets in gang zet. Hij moet vooral creatief denken maar moet kennis aangereikt krijgen van collega's. De bodemcollega is er daar één van.
- Die RO'er stelt zelf zijn "trein" samen. Als je niet weet dat iets ook in die trein kan dan zet je dat er ook niet in. Bodem zal zich dus moeten kenbaarder moeten maken. Als er meerwaarde is dan raakt de RO'er overtuigd van nut en haakt je aan bij de trein. Het is duidelijk dat je dit alles zelf van de RO'er kunt laten afhangen of dat je zelf als "leverancier" langs komt. Je zult eigenlijk deel uit moeten gaan maken van een pro-actief netwerk.
- Een boeiende vraag is waarom dit aanhaken bij sommige thema's goed loopt en bij andere niet. Dit is afhankelijk van de wettelijke status die het thema heeft of het gemak waarmee informatie over een thema zich laat vinden. Is het moeilijk om zaken goed duidelijk boven tafel te krijgen dan is het niet belangrijk blijkbaar.
- Als boodschap wordt verder meegegeven dat je niet alleen de RO'er moet overtuigen. Het moet breder. Er moet een geschreven regel van gemaakt worden (bijvoorbeeld in structuurvisie) en verder moet je de werkelijke stakeholder mee krijgen (dat kan bijvoorbeeld de leidinggevende van de RO'er zijn). Als die namelijk onwillig is gaat de rest niet mee of wordt tegengewerkt. Met één overtuigde RO'er ben je er dus niet. Haal het toevalselement dus weg.
- Zorg verder voor korte lijnen. De cascade van mensen waarvan je afhankelijk bent moet zo kort mogelijk zijn. Het is ook goed om vanuit bodem goed in je netwerk te zitten. Signalen moeten vanuit diverse kanten naar je toe komen en elkaar versterken. Dat is essentieel.
- Bedenk verder dat ook bij een gemeente de afdeling economie/financiën heel bepalend is. Ze kunnen een plan omver gooien. Hier moet je vooraf rekening mee houden en op inspelen.

II Toetsing Ontwikkelingsmodel Ondergrond - Casus Gelderland: Havenkom Nijkerk

Op de workshop van 6 juni 2011 hebben de vertegenwoordigers van Gelderland gebrainstormd over de wijze waarop in Gelderland de ondergrond in projecten wordt afgewogen. Aandachtspunten daarbij waren de wijze waarop "RO-beleid" ondergrondambities meeneemt en dekt, en de strategiekeuze om als provincie goed beslagen ten ijs te komen. Dit is aangegrepen om het Ontwikkelingsmodel Ondergrond te toetsen. Voorliggende casus is daarvan het resultaat.

1. Oriëntatie op projecten die in de beginfase verkeren

Het nieuwe college van GS heeft de intentie nog in de collegeperiode een groot aantal ruimtelijke projecten tot uitvoering te laten komen: het zg. Programma Stad en Regio. Daartoe is het noodzakelijk dat de provincie deze projecten op zeer korte termijn op de rails (helpt) zetten.

Samen met programmamanager is gezocht naar de beste insteek om te bewerkstelligen dat bodem en ondergrond het programma Stad en Regio maximaal ondersteunen. Idealiter is dat waar de ideeën ontstaan, dus bij gemeenten en regio's. De vraag waar het om draait is: Welke meerwaarde kan het meedenken vanuit bodem en ondergrond hebben in de komende fases? Mogelijk hangt dit af van de mate waarin de deelprogramma's zijn uitgewerkt. Deze vraag is daarom neergelegd bij de accountmanagers van deze deelprogramma's. De accountmanager die betrokken is bij het stadsvernieuwingsproject "Havenkom Nijkerk" toonde zijn interesse, mede omdat hij recent vanuit bodemverontreinigingsoptiek op bodem en ondergrond werd gewezen. Dit mondde uit in een gesprek waarin open kon worden gepraat over de fase waarin dit project verkeerde. Duidelijk werd dat er nog steeds sprake was van ideevorming. Dus "bodem" kan er nog toe doen.

2. Inventarisatiefase

De Havenkom is het uiteinde van de 4 km lange Arkervaart, die Nijkerk al eeuwen met het Randmeer verbindt. Het gebied ligt net buiten de oude stadskern en heeft een lange traditie van bedrijvigheid. De unieke ligging is een goed uitgangspunt voor herontwikkeling. Gedacht wordt aan watergerelateerd recreëren, wonen en werken. Daartoe zullen echter eerst bedrijfsverplaatsingen moeten worden gerealiseerd.

De inventarisatiefase bestond uit twee activiteiten: Kaartinfo verzamelen en gerichte gesprekken met collega's uit de eigen organisatie. Met behulp van het provinciale geografische informatiesysteem is een beeld verkregen van Nijkerk in zijn bodembrede en -diepe ligging. De gerichte gesprekken betroffen de bedrijfsverplaatsingsexpert, de bodemsaneerder en de energiedeskundige.

3. Eerste concretisering

Er is vervolgens contact gezocht met de bodemcollega's van Nijkerk om de verkregen informatie te delen. Omdat het te herontwikkelen gebied een lange geschiedenis heeft van bedrijvigheid (waaronder de voormalige gasfabriek) zijn deze collega's direct betrokken bij de Nijkerkse projectgroep vanwege bodemsanering. Dit gaf al meteen een goede aansluiting voor het gedachtegoed van het Ontwikkelingsmodel Ondergrond.

Aan de hand van de lijst ondergrondthema's is bediscussieerd welke bodemkansen er liggen om de herontwikkeling van de Havenkom te ondersteunen. Een aantal is hieronder opgesomd.

- Nijkerk drinkt water dat op enkele km afstand wordt opgepompt. Dat dit water op grote diepte en afgeschermd door kleilagen onder Nijkerk door stroomt van de Veluwe naar de winning kan bijdragen aan een positief ondergrondbeeld. De bodem levert ons dit gratis!

- Nijkerk ligt niet voor niets op deze plek. De voorouders hebben deze plek uitgekozen omdat hij nog net op het zand ligt, vlak bij de overgang naar veen en klei. Juist op die overgang ligt de haven. Zoek naar mogelijkheden die overgang te accentueren. Ook dat levert een positief beeld van de bodem als drager van Nijkerk.
- Nijkerk is een stad met een rijke traditie van nijverheid en industrie, die hun sporen in de bodem hebben achtergelaten in de vorm van (locale) verontreinigingen. Dat is begrijpelijk, draai daar niet omheen. Maak van de gelegenheid gebruik het juist te accentueren door industrieel erfgoed te handhaven. Wel rommel opruimen, maar het gebied van de Havenkom hoeft niet brandschoon te zijn.
- Nijkerk kent al projecten met ondergronds bouwen zoals parkeerkelders. De Nijkerkse bodem leent zich hiervoor uitstekend. Het Havenkomproject biedt wellicht ook deze kansen, met mogelijk een win-win situatie als toch (verontreinigde) grond moet worden afgevoerd.
- Nijkerk is een historische stad. Laat de bodem die historie reflecteren. Denk bijvoorbeeld aan aarden verdedigingswerken en –grachten? Met het feest van 600 jaar Nijkerk in aantocht een buitenkans!
- Nijkerk heeft veel industrie. Er is energieoverschot en –behoefte. Bevorder dat beide vragen elkaar vinden. WKO en geothermie zijn kanshebbers. Profiteer ook op deze manier van de Nijkerkse ondergrond.

4. Procesevaluatie

In zeer korte tijd, een periode van enkele weken, zijn in de beginfase van dit project veel kansen en mogelijkheden die bodem en ondergrond bieden verkend. Dit is gebeurd met behulp van een aantal betrokken personen. Er is sprake van beginnende netwerkvorming. Het is verrassend te constateren dat dit in zo korte tijd was te realiseren. Het leek wel of alle benodigde deuren opengingen.

Opmerkelijk is ook dat in deze beginfase de betrokkenen allen gefocust zijn op de projectmogelijkheden, ongeacht hun competenties en bevoegdheden. Dat is het juiste moment om een succesvol projectteam neer te zetten. Deze casus toont aan dat bodem en ondergrond daarin volledig op hun plaats zijn.

III Casus Rotterdam

Mogelijke cases die in een later stadium uitgewerkt kunnen worden:

- Binnenstad
  - Karakter: centrumgebied, hoge kwaliteit, grote ruimtedruk,
  - Actualiteit: nu.
  - Vrijheidsgraden: bestaande stad > inpassen
  - Initiatief: gemeente
  - Ambities:
  - Vraagstukken:
- Stadshavens
  - Karakter: oud haven/industriegebied > woon-werkgebied
  - Actualiteit: lange termijn (30 jaar)
  - Vrijheidsgraden: structuur gebied kan aangepast worden
  - Initiatief: gemeente
  - Ambities:
  - Vraagstukken:
- Hart van Zuid
  - Karakter: stedelijk met gebied met achterstandswijken, lage tot middelmatige kwaliteit
  - Actualiteit: middellange termijn (15 jaar)
  - Vrijheidsgraden: bestaande stad > inpassen
  - Initiatief: gemeente + markt
  - Ambities:
  - Vraagstukken:
- Stadionpark
  - Karakter: woon en haven/industriegebied en sportaccomodaties
  - Actualiteit: kortere termijn (5-10 jaar)
  - Vrijheidsgraden: bestaande stad > inpassen
  - Initiatief: gemeente
  - Ambities:
  - Vraagstukken:

Nagaan:

- Welke ondergrondthema's spelen in een gebied – prioriteer en beperk het aantal thema's dat je meeneemt!
- Welke ondergronddata/informatie is/zijn er beschikbaar (waar, beheerder, ruimtelijk ontsloten, schaal, ruwe data of bewerkt)
- Hoe moet de ondergrondinformatie geïdentificeerd worden?
- Signaleren onderlinge relaties thema's ondergrond
- Signaleren relaties ondergrond – bovengrond (ambities – vraagstukken)

Blok 1 / Thema's ondergrond

(De inventarisatie waar welke data te vinden zijn is wel uitgevoerd maar is in dit overzicht niet opgenomen)

- KWO
  - Kans: duurzame energie
  - Beperking: belemmering gebruik industriële restwarmte
  - Beperking: rondom bron KWO kan je niet bouwen
  - Beperking: gebrek aan regelgeving
- Geothermie
  - Kans: verduurzamen warmtevraag
  - Beperking: ruimteclaim onder en bovengronds
- Archeologie
  - Kans: verlaging faalkansen project
  - Beperking: ruimteclaim – (niets anders mag)
- Ondergrondse bouwwerken (metro, treintunnel, etc)
  - Kans: combinaties met waterberging / oplaadpunten elektrisch vervoer
  - Beperking: ruimtebeslag
  - Beperking: beïnvloeding grondwaterstroming / grondwaterstanden
- Niet Gesprongen Explosieven
  - Kans: verlaging faalkansen project
  - Beperking: vertraging bouwprojecten
  - Beperking: veiligheidsrisico
- Bodemverontreinigingen
  - Kans: bodemkwaliteit verbeteren, combinatie met ondergronds bouwen
  - Beperking: rekening mee houden in plan / kosten
- Kabels en leidingen
  - Kans: in vroeg stadium meenemen vergroot kansen project
  - Beperking: ruimteclaim
- Onvoorziene obstakels
  - Kans: investeren in het in beeld brengen van ondergrondse objecten beperkt overlast
  - Beperking: overlast project
- Grondwater
  - Kans: infiltreren van gebieden met lage grondwaterstand
  - Beperking: minimale beïnvloeding
- Vrije ruimte claim
  - Kans: integrale afstemming thema's
  - Beperking: bovengrondse invulling
- Draagkracht ondergrond
  - Beperking: aanvullende werkzaamheden nodig qua fundering, dieper heien etc.
- Bodemkwaliteit voor groen
  - Kans: informatie over de kwaliteit bodem bevordert keus van type en locatie groen.
- Infiltratie
  - Beperking: inrichting buitenruimte (verhard oppervlak)
- Waterkeringen
  - Kans: natuurinrichting
  - Beperking: niet bouwen binnen invloedszone

Blok 2 Doelen / ambities:

- Stadsvisie 2030 (stad en haven mooier, aantrekkelijker, leefbaarder, groener, veiliger, kortom: beter maken)

- Collegeprogramma met deelprogramma's

- Binnenstad
- Economie
- Duurzame groei (korte termijn 4 jaar = collegeperiode en lange termijn)
- Arbeidsmarkt
- Veiligheid
- Mobiliteit
- Etc.

- Gebiedsgerichte aanpak

o KWO

- Beleidsdoel: Programma duurzaam: investeren in duurzame groei
- KWO-potentiekaart is beschikbaar
- Ontwikkelingen: opstellen AmvB Bodemenergie, stimulering KWO
- Ontwikkelingen: opstellen masterplan bodemenergie (Binnenstad)
- Effect: KWO meer toegepast, efficiënter gebruik capaciteit

o Geothermie

- Beleidsdoel: Programma duurzaam: ontwikkeling vergroenen warmtenet
- Warmte-atlas wordt opgesteld
- Ontwikkelingen: Structuurvisie Ondergrond Rijk
- Effect: toepassing binnenstedelijk gebied niet op korte termijn verwacht

o Archeologie

- Beleidsdoel: beschermen cultuurhistorisch erfgoed
- Archeologische waardenkaart beschikbaar
- Ontwikkelingen: ?
- Beleid: Archeologieverordening Rotterdam, Wet van Malta
- Effect: extra investeringen ontwikkelende partij

o Ondergrondse bouwwerken (metro, treintunnel, etc)

- Beleidsdoel: mobiliteit / bereikbaarheid / mooie buitenruimte
- Kaart ondergrondse bouwwerken: deels beschikbaar.
- Ontwikkelingen: ondieper boren wordt technisch mogelijk, ondergronds bestemmen
- Beleid: Bouwverordening
- Effect: ontbreken van ondergrondsruimtebeleid kan faalkosten veroorzaken, ondergronds bestemmen voor de lange termijn kan faalkosten verminderen

o Niet Gesprongen Explosieven

- Beleidsdoel: veiligheid, alle explosieven dienen uiteindelijk verwijderd te worden,
- Risicokaart NGE is beschikbaar
- Ontwikkelingen: door economische recessie minder ruiming,
- Beleid: Beleidsplan NGE Rotterdam, ruiming koppelen aan lopende projecten of werk met werk maken
- Effect: vooral planningsconsequenties voor projecten, externe veiligheid

o Bodemverontreinigingen

- Beleidsdoel: Programma duurzaam, verbeteren bodemkwaliteit

- Verontreinigingskaart is beschikbaar
  - Ontwikkelingen: saneren koppelen aan gebiedsontwikkeling, dus minder gevalsbenadering
  - Beleid: Wet Bodembescherming en Bodembeleid Rotterdam
  - Effect: werkwijze wordt al sinds jaar en dag in Rotterdam toegepast
- Kabels en leidingen
    - Beleidsdoel: duurzaam gebruik van de ondergrond, veiligheid
    - Kabels en leidingenkaart is beschikbaar
    - Ontwikkelingen: strengere veiligheidseisen, bundeling kabels en leidingen
    - Beleid: Leidingverordening Rotterdam, AMvB Buisleidingen
    - Effect: zonerings, ordening, helderheid
- Onvoorziene obstakels
    - Beleidsdoel: nvt.
    - Kaart: nvt. Beperkte gegevens over wat er in de ondergrond zit, ook niet over wat er weg is gehaald.
    - Ontwikkelingen: investeren in het steeds beter vastleggen van objecten in de ondergrond
    - Beleid: (ongeschreven regel) onvoorzien object in jouw grond is jouw verantwoordelijkheid, tenzij anders is vastgelegd.
    - Effect: faalkosten verminderen
- Grondwater
    - Beleidsdoel: duurzame groei, beperken waterover/onderlast
    - Grondwaterstandenkaart beschikbaar
    - Ontwikkelingen: gemeentelijke zorgplicht grondwater
    - Beleid: Waterwet, Structuurplan water, Verontreinigingen vallen onder Wbb
    - Effect: gemeente moet afvoermogelijkheden creëren.
- Vrije ruimte claim
    - Beleidsdoel: duurzaam gebruik ondergrond
    - Kaart: niet beschikbaar
    - Ontwikkelingen: brede aandacht voor onderwerp
    - Beleid: in ontwikkeling
    - Effect: beperking faalkosten, efficiënter gebruik,
- Draagkracht ondergrond
    - Beleidsdoel: duurzame groei (levensduur en onderhoudskosten bouwwerken)
    - Bodemopbouw en zettingenkaart zijn beschikbaar
    - Ontwikkelingen: Rijk financiert niet meer mee aan het bouwen op slappe grond
    - Beleid: nvt. mogelijk iets voor bouwverordening
    - Effect: meer aandacht voor duurzaam gebruik ondergrond.

- Bodemkwaliteit voor groen
  - Beleidsdoel: duurzame groei, aantrekkelijker maken van de stad
  - Kaart (kwaliteit) stadsnatuur in de stad is beschikbaar
  - Ontwikkelingen: vergroenen stad, 2000 bomen er bij
  - Beleid: Groenvisie, Natura 2000
  - Effect: beperken ondehoudskosten, beperken hitte-eiland, betere waterbergend vermogen

- Infiltratie
  - Beleidsdoel: duurzame groei, waterover/onderlast beperken
  - Kaart infiltratie en kwelgebieden is beschikbaar
  - Ontwikkelingen: intensievere buien
  - Beleid: Waterplan: afkoppelen, waterpleinen, groene daken
  - Effect: voorkomen overlast

- Waterkeringen
  - Beleidsdoel: veiligheid , duurzame groei (klimaatadaptatie, mitigatie)
  - Kaart waterkeringen is beschikbaar
  - Ontwikkelingen: hogere waterstanden, trapdijk (meervoudige functies waterkeringen)
  - Beleid: Watervergunning
  - Effect: o.a. hogere keringen, mogelijkheden RO

Blok 3: De wondere wereld van geschreven en ongeschreven regels

Ongeschreven regels

- Wil je invloed bij RO-proces: dan geld of macht (wet) meenemen
- Wanneer ondergrond in een project wordt ingebracht is persoonsafhankelijk (RO'-projectleider)
- Verhouding deelname planteam is scheef: $10 \text{ dS} + V - 1 \text{ GW}$
- 'Recht' op groen (m2)
- 'Recht' op water (m2)
- Perspectief van de ontwikkelaar is niet per definitie duurzaam
- Indien ondergronds bouwwerk buiten gebruik dan ook verwijderen
- Onvoorziene objecten in de ondergrond zijn voor het project tenzij anders is afgesproken

Geschreven regels

- OBR checkt altijd haalbaarheid project
- Geen wetsovertreding - integriteit
- 10 duurzaamheidsopgaven
- Verplicht aansluiting op warmtenet

Nodig:

- De beleidsdoelen per ondergrondthema
- De beschikbare speelruimte
- De harde grenzen
- Wie zegt dat?
- Waar staat dat dan?
- Wat is het effect op ruimtelijke bestemming?

Verder nodig:

- Nieuwe verdienmodellen inclusief maatschappelijke waarden

- o Ondersteuning van niet vanzelfsprekende partners die gerelateerde belangen hebben zoals de GGD bij een schone stad (schone bodem)
- o Meer geschreven regels ....
- o 'Name en shame' de partijen die niet duurzaam omgaan met de ondergrond
- o Voorbeelden van faalkosten
- o Voorbeelden van waardevermeerdering
- o Gebiedsmanagers moeten ook over de grenzen van hun gebied kijken.

IV Cases provincie Overijssel – spoorzone Zwolle

Algemeen

In de inventarisatiefase van projecten kaarten ontlenen aan de Omgevingsvisie. Zoek altijd de mensen erbij (competenties en breedte). Kennis ontwikkelt zich door, dus heb je toch altijd de specialist/visie vanuit vakgebied nodig.

Schets perspectieven: is de informatie over het betreffende ondergrondthema bepalend of facultatief. Wat gaat er mis als we er niets mee doen? Welke kansen kunnen worden aangereikt?

Relaties in tabel uitwerken om zicht te krijgen op de dwarsverbanden tussen (ondergrond)thema's?! Zijn relaties van belang voor óf – waar – hoe?

Inhoudelijke resultaten case Zwolle

Blok 1: Problematiek

De integrale gebiedsontwikkeling Spoorzone is een grote opgave. De noodzakelijke schaa sprong van de infrastructuur rond de ov-knoop is essentieel voor de totale gebiedsontwikkeling en vormt daar een vliegwiel voor. Belangrijkste onderdelen van de opgave zijn:

- Uitbreiding van het NS-station Zwolle, mede in verband met de komst Hanzelijn (extra perron);
- Verbeteren van de kwaliteit van de stationsomgeving naar een goed functionerend multimodale vervoersknoop;
- Entree van Zwolle verbeteren;
- Opheffen barrière werking van spoorzone tussen de binnenstad en Zwolle Zuid door o.a. vergroting en verplaatsing van het busstation naar de zuidzijde van het station en verplaatsen van spoorgelateerde functies;
- Oplossen geluidsoverlastproblematiek (met name in toekomstige situatie);
- Nieuwbouw rijkskantoor.

De opgave voor de gebiedsontwikkeling wordt beschreven in een Startdocument Spoorzone Zwolle. Op basis van dat Startdocument wordt een Stedenbouwkundig Plan voorbereid. Het Stedenbouwkundig Plan moet enerzijds een visie leveren met kansen en randvoorwaarden voor de lange termijn-ontwikkeling van het spoorzonegebied. Anderzijds moet het een concreet en op onderdelen gedetailleerd plan worden voor de directe stationsomgeving.

De regio (Zwolle-Kampen netwerkstad) is één van de snelst groeiende gebieden van Nederland en blijft dat de komende decennia ook, ondanks krimp in de regio. Zwolle vormt hierbij het infrastructureel en economisch knooppunt dat de Randstad verbindt met Noord en Oost Nederland en is daarmee al jarenlang een gewild bovenregionale vestigingslocatie. In de huidige situatie komt deze belangrijke centrale functie nog niet volledig tot zijn recht, noch functioneel, noch ruimtelijk.

Centrale vraagstelling is:

Hoe kan de ondergrond bijdragen aan een duurzame gebiedsontwikkeling voor de spoorzone?

Afbakening gebied

Primair spoorzone met een verbreding van de zone rondom het spoor richting de IJssel (dus inclusief emplacement met beperkte aandacht). Het onderzoeksgebied strekt zich uit tot aan de IJssel (inclusief deel spoorzone dat gelegen is in het grondwaterbeschermingsgebied), maar de nadruk ligt op het gebied direct rondom het station (IJsselallee).

Stakeholders

Opdrachtgevers voor de integrale gebiedsontwikkeling Spoorzone Zwolle zijn:

- Gemeente Zwolle
- Provincie Overijssel
- NS Vastgoed/NS Poort (grootgrondbezitter in de spoorzone)
- NedTrain
- NS Reizigers
- Prorail
- Rijksgebouwendienst (RGD)

Stakeholders zijn verder:

- Rijk
- Vitens
- Rijkswaterstaat
- Busmaatschappijen
- Detailhandel
- Investeerders
- Omwonenden
- Bedrijven: spoorwegemplacement, Wärtsilä, nieuw Hema-filiaal in het stationsgebouw

Ondergrondthema's

Eerste inventarisatie levert de volgende thema's op:

1. Bodem- en grondwaterverontreinigingen
2. Ondergronds bouwen/ondergrondse infrastructuur
3. Drinkwaterwinning & -bescherming
4. Grondwaterstroming en veranderingen hierin als gevolg van de geplande ontwikkelingen
5. Kabels & Leidingen
6. Archeologische en aardkundige waarden
7. Draagkracht
8. Grondverzet
9. Duurzame energie: bodemenergie
10. Ecologie

1) Bodem- en grondwaterverontreiniging

Zwolle is Bevoegd Gezag Wet bodembescherming. Er zijn kaarten beschikbaar van de bodemkwaliteit op perceelsniveau, maar deze zijn niet begrijpbaar voor RO-ers (vakjargon).

Kaart bodemkwaliteit vertalen naar mogelijkheden voor functies; waar kunnen welke functies vanuit de bodemkwaliteit het beste worden gerealiseerd?

2) Ondergronds bouwen

Voorbeeld was de tunnel die verbreed zou worden van 5 naar 17 m en waar ook winkels in komen (gaat inmiddels niet meer door: verbreding wel, winkels niet). Nieuwe bustunnel!

Aandachtspunten bij ondergronds bouwen zijn:

- de fysische kwaliteit van de bodem;
- manier van bouwen: b.v. bouwen in een dichte bakconstructie of een open constructie;
- aanwezigheid bodemverontreinigingen
- archeologie
- risico's van overstroming
- risico's van lekkage (tunnel, kelders, parkeergarage)
- overkapping maken goedkoper dan ondergronds bouwen?
- explosieven
- K&L (kabels en leidingen)
- Zandwinning: komt er zand vrij: € ?
- tijdelijke bemaling: invloed op de grondwaterverontreinigingen
- beïnvloeding drinkwaterwinning?
- Beïnvloeding KWO?

3) Drinkwaterwinning en -bescherming

Grondwaterbeschermingsgebied Engelse Werk is relevant voor spoorzone. Beschikbare informatie: grondwaterbeschermingsgebieden + strategische drinkwatervoorraad. Gebiedsdossiers per winning beschikbaar?

Het tweede watervoerend pakket onder Zwolle vormt de strategische drinkwatervoorraad. Hierdoor ligt het gebied ook in een boringsvrije zone. Zie Omgevingsvisie en Omgevingsverordening.

Verder relevant: mogelijke/toelaatbare functies in het gebied bij lange termijn-ontwikkeling, in verband met mogelijke verschuiving van NS-functies vanuit het centrale stationsgebied. Wel duidelijk voorbeeld van waar de ondergrond de bovengrond nadrukkelijk raakt!

Waterwinning interfereert met (of maakt onmogelijk) andere ondergrondse functies, zoals bodemenergie (KWO).

4) Waterstructuur

Een belangrijk element zijn de grondwaterstanden en -stroming en veranderingen hierin als gevolg van de geplande ontwikkelingen. De nabijheid van de IJssel maakt de wateropgave meer dan urgent. Relevant in dit kader:

- Drinkwaterwinning Engelse Werk (zie 3), grondwaterbeschermingsgebied, boringsvrije zone;
- Deltaprogramma:
  - Peilstijging IJsselmeer zal leiden tot hogere grondwaterstanden in Zwolle
  - Zomerbedverlaging IJssel (RWS)
- Consequenties voor riolering en waterberging:
- Fysieke barrières in de vorm van de reizigerspassage en de langzaam verkeer tunnel ('parcellering'): extra ondergrondse voorzieningen noodzakelijk?
- Infiltratie regenwater binnen eigen kavel oplossen – buffering in ondergrond?

5) Kabels & Leidingen

Kaarten met ligging Kabels en leidingen zijn beschikbaar. Mogelijk komt een aparte tunnel voor K&L onder het spoor door.

6) Archeologische en aardkundige waarden

Beschikbaar is een archeologische verwachtingenkaart? Ja

7) Draagkracht

Draagkracht is relevant voor te realiseren nieuwbouw.

8) Grondverzet

In kader van de ontwikkeling van de spoorzone zal veel grond vrijkomen. Hoe slim met deze grondstromen omgaan? Relevante aspecten:

- Kwaliteit grond in relatie tot toekomstige functies;
- Streven naar gesloten grondbalans?
- ...

9) Duurzame energie: bodemenergie

Ideeën over de Energiestructuur zijn aangegeven in het Startdocument Spoorzone Zwolle, definitief december 2011.

Aandachtspunten KWO door middel van openbronsystemen:

- Effecten freatische grondwaterstandverhoging op hemelwaterinfiltratiesystemen
- Effecten stijghoogteveranderingen op vitaliteit bomen
- Effecten freatische grondwaterstandverlaging op archeologische vindplaatsen

Aandachtspunten voor gesloten bodemsysteem

- Risico bodemverontreiniging

Aandachtspunten voor KWO algemeen:

- handhaving thermische balans
- interferentie tussen systemen: risico bij hoge bebouwingsdichtheden

Warmte koude

“Ten behoeve van de ruimteverwarming is een tweetal duurzame alternatieve denkbaar voor de traditionele gasinfrastructuur, een warmtenet of individuele bodemenergiesystemen. Op dit moment is er in Hanzeland al een warmtenet aanwezig, dat kan worden uitgebreid naar het gebied van de spoorzone. Dit warmtenet, dat oorspronkelijk is aangelegd om de restwarmte van het proefdraaien van motoren door Wärtisila te benutten, wordt momenteel gevoed door een gasgestookte cv-installatie. De eigenaar (Essent) heeft plannen om deze installatie te vervangen door een bio-WKK (warmte-kracht-koppeling), waarmee naast duurzame warmte ook groene stroom wordt geproduceerd. Met dit systeem kan niet worden gekoeld.

Het alternatief is een Warmte Koude Opslag (WKO) systeem in combinatie met een warmtepomp. Hiermee kan zowel warmte als koude worden geleverd aan gebouwen. De benodigde waterbellen kunnen tevens dienst doen als bluswatervoorziening. Met dit systeem kan echter geen groene stroom worden geleverd. Een WKO-systeem biedt tevens kansen voor innovatie bodemsanering.

Het verdient aanbeveling om vraag en aanbod van energie door verschillende toekomstige functies op elkaar af te stellen. De op te stellen Visie op de Ondergrond zal daartoe handvaten ontwikkelen.”

Elektriciteit

"Voor de duurzame opwekking van elektriciteit is zonne-energie de meest voor de hand"liggende bron. De daken van de gebouwen in het gebied bieden goede mogelijkheden voor de plaatsing van pv-systemen. Echter, omdat in het gebied, gezien de locatie nabij het station waarschijnlijk in relatief hoge dichtheid zal worden gebouwd, kan met zonne-energie alleen niet de gevraagde hoeveelheid elektriciteit worden opgewerkt en moeten ook andere bronnen worden benut..... Een goed alternatief is de eerder genoemde bio-WKK, die mogelijk wordt ingezet om warmte te leveren aan Hanzeland. Hiermee kan dan tevens de resterende elektriciteitsvraag worden gedekt."

Energiepark

"Het energiepark, waar nu al de collectieve duurzame energie-installaties zijn gevestigd, biedt ook ruimte voor andere milieufuncties, zoals een afvalbrennpunt of afvalverzamelpunt. De kwaliteit kan worden vergroot door het gebruik van water en groen in een inspirerende parkinrichting. Daardoor kan datgene wat ooit zo goed mogelijk werd 'verstopt' of weggestopt voortaan bijdragen aan de betekenisvolle plek van het milieupark, symbool van de duurzame stad."

Algemeen beschikbaar:

- WKO-kansenkaart
- Aanwezige WKO-systemen
- WKO-tool
- Potentie voor geothermie

10) Ecologie

Circa de helft van de biomassa van vegetatie bevindt zich ondergronds. Wat zijn de baten hiervan?

Beschikbare informatiebronnen:

- Programmaplan Op weg naar een gezond en veilig leefmilieu in Overijssel (paragraaf 1.3: Pilot Stationsomgeving Zwolle);
- Milieuperspectief Spoorzone Zwolle 2007 (concept)
- Reader & Chronologie Spoorzone Zwolle, februari 2011
- Startdocument Spoorzone Zwolle, definitief december 2011
- Zwolle Spoorzone, Notitie reikwijdte en detailniveau
- Bodembeleidsplan Zwolle, ontwerp 2010?

Blok 2: Algemene doelen/kader ondergrond:

- Bodemconvenant
- Gebiedsgericht grondwaterbeheer
- Bodemenergie, o.a. AMvB BE
- Aanpak spoedlocaties

Relevante wetgeving:

- Wet bodembescherming
- Waterwet
- nieuwe WRO (nWRO)
- Wet van Malta (archeologie)
- Programma Nieuwe Energie (CO₂-reductie)
- KRW en Grondwaterrichtlijn

Welke ondergrondthema's zijn vooral van belang gezien geschetste problematiek? Wat doet er toe?

- Vanuit normerend karakter
- Belang: €: verdienen of kosten beperken
- Randvoorwaardenscheppend: b.v. drinkwaterwinning of grondwaterverontreinigingen
- Kansenbiedend: meer in de ondergrond brengen, leidt tot meer ruimte bovengronds voor andere ontwikkelingen (€)

Relevant is verder het gemeentelijk beleid (Visie op de ondergrond, gebiedsgericht milieubeleid, etc.) en provinciaal beleid (Omgevingsvisie en Visie op de Ondergrond)

In de werkelijkheid groeien projecten in de tijd; het begint vaak klein. Besef ook dat op langere termijn de relevantie van een thema kan veranderen!

Blok 3: Wat zijn de ongeschreven regels van het spel ? (mede gebaseerd op de gehouden interviews; interviews hebben geresulteerd in veel eye-openers voor bodem mensen/ondergronders).

Wat is belangrijk:

- Relaties/netwerk: je moet bepaalde mensen kennen!
- Weten waar de beslissingen worden genomen? € of grondpositie;
- Investeringsprogramma's binnen het provincie;
- Scoringsmogelijkheden bestuurder: publiciteit/communicatie;
- Vraag van buiten (gemeente) of raag vanuit politiek (Provinciale Staten);
- Afbreukrisico: mensen willen geen gezichtsverlies;
- Termijnen + beslismomenten in proces: wanneer breng je welke kennis in ?
- Politiek-bestuurlijke sensitiviteit;
- Bewust zijn van veelheid van belangen;
- Niet alleen maar technisch;
- Keuze wordt door heel andere dingen bepaald;
- Wanneer doet informatie ertoe?
- Eerste inbreng goed, "Daar zaten we nu echt op te wachten!", dan positief;
- Zorg voor toegevoegde waarde;
- Pas op voor te laat inbrengen van belemmeringen vanuit ondergrond;
- Innovatie: hoe intern voor elkaar krijgen? Voor innovatie is ruimte nodig;
- Ondergrondadviseurs hebben vaak óf een technische óf een juridische achtergrond. De bestuurlijke dimensie wordt gemist;
- Maak het belang van de ondergrond concreet: bv. Bij geothermie Koekoekspolder
- Hoe agenderen we dit morgen?
  - Programmaleiders: Rol/belang van programmaleiders?
  - Op heisessie meegeven
- Probeer het technisch-inhoudelijke kunnen te vertalen naar RO: procesmatig/regisseursrol/competenties en óók naar bestuurders
- Speurtocht naar de beslissers binnen de organisatie: gedeputeerden, hoofden eenheden: wie lopen daar binnen?
- Externe partijen:
  - Erg verschillend
  - Eigen collega's ken je vaak al onvoldoende
  - Omgeving kun je soms "gebruiken" voor eigen doelstellingen
  - Bij gemeenten zijn vooral de ruimtemensen van belang
  - Bij externe bureaus vooral de ontwerpers
- Positie provincie/gemeenten: "samen optrekken". Gemeentelijke belangen botsen soms wel met provinciale belangen
- Gebiedsopgaven worden vaak opgepakt binnen een eigen organisatie/bureau met weer eigen regels.

Bijlage 6: Ontwikkelingsfase-test

Toelichting

Om gevoel te krijgen bij in welk stadium uw provincie of gemeente zich bevindt, is een ontwikkelingsfase-test gemaakt. Vul bij iedere vraag in ja of nee.

Vraag	Ja	Nee
Is er een intern ondergrond-netwerk aanwezig? Kennen de collega's die zich met de ondergrond bezig houden elkaar?	☐	☐
Wordt er door RO-collega's specifieke informatie gevraagd die door de ondergrond niet is aangeleverd c.q. is er door de samenwerking "nieuwe informatie" tot stand gekomen, b.v. door andere basisdata te combineren?	☐	☐
Zijn er vanuit het ondergrondnetwerk presentaties verzorgd bij andere teams binnen de organisatie om het gedachtengoed verder te brengen?	☐	☐
Is er een overzichtslijst met de namen van de collega's die zich met de verschillende ondergrondthema's bezighouden?	☐	☐
Zijn er minimaal 3 RO-collega's goed bekend met de ondergrond (kop-groep)	☐	☐
Wordt bij iedere nieuw opgestarte gebiedsontwikkeling een ondergrondadviseur gevraagd om deel te nemen aan het projectteam?	☐	☐
Zijn de mensen behorend bij het ondergrond-netwerk ooit bij elkaar gekomen om gezamenlijk te praten over visie en ambities t.a.v. de ondergrond?	☐	☐
Zijn er door ruimtelijke collega's vragen gesteld over de beschikbaar gestelde informatie van de ondergrond?	☐	☐
Voelt de verantwoordelijke wethouder of gedeputeerde voor duurzame ruimtelijke ontwikkeling zich ook verantwoordelijk voor de ontwikkelingen in de ondergrond?	☐	☐
Vormt de kern van het ondergrondnetwerk organisatorisch onderdeel van het team Ruimte (en Water)?	☐	☐
Is er budget beschikbaar om in deze pioniersfase onbetaald adviezen te kunnen verstrekken?	☐	☐
Is/wordt er een integrale structuurvisie opgesteld voor de fysieke leefomgeving inclusief de ondergrond?	☐	☐
Is er een bodem/ondergrondatlas gemaakt met informatie van de relevante ondergrondthema's (digitaal beschikbaar)?	☐	☐
Zit in minimaal 80% van de projectteam een ondergrondadviseur?	☐	☐
Zijn er door leden van het ondergrondnetwerk gesprekken gevoerd of interviews afgenomen met minimaal 5 RO-collega's?	☐	☐
Is informatie over bodem- en ondergrond vrij toegankelijk voor projectteams die aan de slag gaan met gebiedsontwikkeling?	☐	☐
Zijn RO en ondergrond met elkaar in gesprek om samen afgewogen keuzes te maken en besluiten voor het bestuur voor te bereiden?	☐	☐

Vraag	Ja	Nee
Is er binnen de organisatie op het niveau van teamleider/hoofd commitment?	☐	☐
Worden vanuit de ondergrond binnen RO-processen keuzes gemaakt c.q. prioriteiten gesteld en wordt er hierover onderhandeld met de RO-ers?	☐	☐
Zijn de beleidsambities vanuit de bodem/ondergrond helder?	☐	☐
Vindt vanuit het ondergrondnetwerk vraagarticulatie plaats richting het werkveld ruimtelijke ordening en wordt daarop afgestemd informatie aangeleverd?	☐	☐
Is er een instrument beschikbaar om een quick scan voor de ondergrond uit te voeren in relatie tot een ruimtelijke ontwikkeling of gebied?	☐	☐
Is er budget beschikbaar om pilots uit te voeren?	☐	☐
Is er een Visie op de Ondergrond opgesteld?	☐	☐
Zijn er mensen van het ondergrondnetwerk uitgenodigd om bij een nieuwe gebiedsontwikkeling aan tafel komen te zitten?	☐	☐
Worden er gezamenlijk projecten geformuleerd c.q. gearticuleerd?	☐	☐
Kent het ondergrondnetwerk de belangrijkste ruimtelijke ordeningsprocessen (structuurvisie, gebiedsontwikkelingen, bestemmingsplan) en welke besluiten hierbij horen?	☐	☐
Zijn er goede voorbeeldprojecten beschikbaar waar de ondergrond mede van invloed is geweest op de keuze óf of waar een bepaalde ontwikkeling heeft plaatsgevonden?	☐	☐
Heeft er een doorontwikkeling van de bodem/ondergrondatlas plaatsgevonden in de vorm van kanskaarten en combinatiekaarten (bovengrondse/ondergrondse functies)?	☐	☐
Is er een (beleids)analyse van de ondergrond uitgevoerd c.q. zijn de beschikbare gegevens van de relevante ondergrondthema's binnen de provincie/gemeenten op een rij gezet?	☐	☐

*Bijlage 7: Voorbeeld kaartmateriaal
gemeente Rotterdam – thema: bodemkwaliteit*

P.M.: wordt in november 2012 door John de Ruiter aangeleverd